

ANÁRA GIELDDA

ÁRRABAJÁSGEASSINPLÁNA 1.12.2019

Namma:

Gielda:

Dohkkehabeavemearri:

Anára gieldda árrabajásgeassinplána

Anár

13.11.2019 § 79 ja 80

Lágas ásahuvvon riikkaviidosaš vuoduštusaide vuodđuduvvi Anára gieldda vuosttaš suomagielat ja sámegielat árrabajásgeassima plána válđojuvvui atnui 1.8.2017, mii beaivvadahattojuvvui 1.11.2017 rájes. Oahpahusráđđehus mearridii 19.12.2018 odđa árrabajásgeassinplána vuoduštusain (Oahpahusráđđehusa mearrádusat ja rávvagat 2018:3a), man mielde báikkálaš árrabajásgeassinplánat beaivvadahttojuvvojedje 1.8.2019. Anára gieldda suomagielat ja sámegielat árrabajásgeassima plánat leat beaivvadahttojuvvon máhcahagaid vuodul ja rievdaduvvon oktan ášsegirjin: **Anára gieldda árrabajásgeassinplána 1.12.2019 rájes**, man čuvgehuslávdegoddi lea dohkkehan čoahkkimistis 13.11.2019 § 79-80.

Árrabajásgeassinplána ráhkadeami stivre árrabajásgeassinlhka, mas ásahuvvo máná vuogatvuodas árrabajásgeassimii ja árrabajásgeassima mihttomeriin. Árrabajásgeassima riikkaviidosaš bagadallama mihttomearri lea ráhkadir ovttaveardásaš eavtuid árrabajásgeassima mánáid ollislaš bajásšaddamii, čálgamii ja oahppamii.

Ovdaohpahus, man mudde vuodđooahpahuslähka, lea oassi árrabajásgeassimis. Ovdaohpahusa stivre Oahpahusráđđehusa mearrádussan addojuvvon Ovdaohpahusa oahppaplána vuoduštusat.

Anára gieldda beaiveruovttuid, bearashaivedivšsu ja giellabesiid várás lea ráhkaduvvon árrabajásgeassinplána (Vasu), man čuvgehuslávdegoddi dohkkeha sihke suomagielat ja sámegielat árrabajásgeassima várás. Pedagogalaš doaimmat girjejuvvojot doaibmajagiid mielde árrabajásgeassinovttadaga iežas joavko-vasui, mii ráhkaduvvo ovttasbarggus mánáid fuolahedđiiguin.

Árrabajásgeassinplána ráhkadeapmi álggahuvvui Anára gielddas bargoveaga dievasmahtinskuvjumiiguin ee. árrabajásgeassinlåga rievdamis, dan váikkuhusain ja ođasmuvvi árrabajásgeassinplánain ja oasálašvuoda, searvvušlašvuoda ja stoahkama ovddideamis árrabajásgeassimis. Jagi 2017 atnuiválđojuvvonen Anára gieldda árrabajásgeassinplána ráhkadeapmái oassálasttii ovdaolbmuid jodihemiin olles árrabajásgeassinbargoveahka. Fuolahedđiid ja mánáid vejolašvuhta oassálastit Anára gieldda Vasu ráhkadeapmái lea vuhtiiválđojuvvonen mánáid guldalemiin ja lágidemiin iešguđet ovttadagain váhnemiideahkediid ja -dilálašvuodaid. Mánáid fuolaheadđit sáhtte kommenteret Vasu ovdal go dat dohkkehuvvui, mas dieđihuvvui fuolahedđiide ovddalgintii ee. Anára gieldda árrabajásgeassima www-siidduin. Vasu kommenterenvjolašvuhta fállojuvvui maid ovdaohpahusa, vuodđooahpahusa ja sosiála- ja dearvvašvuodđadoaimma áššedovdiide ja ovttasbargoguimmiide. Májggasuorggat ovttasbarggu plánemis ja ovddideamis ovttasbargjuvvui Vasu bagadallanjoavkkui, árrabajásgeassima sierraoahpahedđiin, skuvlakuráhtoriin ja ovttasbargooassebeliiguin.

Árrabajásgeassinbargoveahka oassálasttii maid Anára gieldda árrabajásgeassima pedagogalaš doaimma mihttomeriid plánemii. Mihttomearit leat beaivvadahttojuvvon ja čohkkejuvvon árrabajásgeassinplána 1.12.2019 álgui: **lihkadeapmi, luondu- ja birasabajásgeassin, gielaid rikkes málbmi, ovttasbargu fuolahedđiiguin, máná doarjun árrabajásgeassimis ja áican, dokumenteren ja árvvoštallan ja jagi 2018 lasihuuvvon mánáid bajásšaddanatmosfeara ovddideapmi**.

Anára gieldda árrabajásgeassinplána beaivvadahttima ollašuhtte ovdaolbmot ja joavko-beaiveruovttuid ovddasvástideaddjit ovttasbarggus olles árrabajásgeassinbargoveagain. Vasu vuoduštusaid rievdadusain dieđihuvvui bargiide ja bargit oassálaste

miessemánuš 2019 ollašuhttojuvvon Vasu-beaivvadahttingažadeapmái. Gažadeapmi sittisdoalai Vasui ja dan ovddideapmái laktáseaddji áššiid ja dan ollašuvvama árvvoštallama. Giđa 2018 Vasu-árvvoštallančoahkkimis ovdanboahtán ovddidančuozáhat, mánáid bajásšaddanatmosfeara ovddideapmi, lasihuvvui mihttomearrin vasui.

Árrabajásgeassassinbargit fuolahit, ahte Vasu mihttomearit ja sisdoallu stivrejít joavkku doaibmama, árvvoštallama ja dan ovddideami. Mihttomeriid ollašuvvan árvvoštallojuvvvo jeavddalaččat. Mánáin, fuolaheddjiin ja bargoovttadagas ožžojuvvon máhcahat vál-dojuvvo vuhtii doaimmaid ovddideamis ja Vasu beaivvadahttimis. Árrabajásgeassi-novttadagat diedjihit fuolaheddjiid Vasus doaibmabajiid mielde.

Sámegielat árrabajásgeassima doaimmain atnet ávkin sámeguovllu gielddaiguin ovttasbarggus ráhkaduvvon sámi árrabajásgeassinplána (2009) ja sámi árrabajásgeassima árgabeaivvi geavadagaid rávagirjjáža (2013). Ovdamearkkat sámegielat materiálas ja ráva-girjjážiin leat logus 18. Gillii ja kultuvrii laktáseaddji dárkkálmahti geahččanguovllut.

Anára gielddas lea lágiduvvon gielddalaš árrabajásgeassín jagi 1974 rájes. Gielddalaš árrabajásgeassíma olis leat sullii 260 máná ja sis fuolahit sullii 60 árrabajásgeassín bargi. Anára gieldda lea viidodagas dáfus Suoma stuorimus gielda ja mákkit gielddalaš bálvalusaide sahttet šaddat oalle guhkkin. Gieldda lulimus árrabajásgeassínovttadat lea Suolocielggi beaiveruoktu ja davimus Njávdáma joavkobearašbeaiveruoktu, maid gaskasaš mátki lea oktiibuot badjel 200 km.

Anára gielddas sámegielat árrabajásgeassín lea lágiduvvon jagi 1995 rájes. Dál sámegielat árrabajásgeassín lágiduvvo anáraš-, nuortalaš- ja davvisámegillii. Sámemánain lea vuogatvuohta árrabajásgeassimii, mii doalaha sámegiela ja -kultuvrra (vuodđoláhka 17.3 §, árrabajásgeassínláhka 540/2018 ja ON Máná vuogatvuodaid julgaštus). Mánain lea sámi giellalága vuodul vuogatvuohta oažžut sámegillii gieldda lágidan bálvalusaid, degomat råvvehatbálvalusaid. Dárbbu mielde bálvalusat fállojuvvojit dulkka bokte. Anára gielddas sámegielat árrabajásgeassíma olis leat sullii 60 máná. Sámegielat árrabajásgeassimis deattuhit luondu birraohtima ja gávcci jagiáiggi jahkodatjoru ja jagiáiggiid iešguđet muttuide laktáseaddji árbevirolaš bargguid ja budaldusaid. Sámekultuvrras luondu, olmmoš, beaivválaš doaimmat ja giella leat nannosit čatnosiis nuppiidasaset. Luondduriggodagat geavahuvvojit bistevaččat, govttolaččat, gudnejahttimiin ja luondu dikšumiin. Luondu ja ruovttuguovllu dovdama bokte mánnái šaddá dovdu iežas ruovttuguovllu dehálašvuodas ja ráhkisvuodas.

Beaiveruovttodoaibma lágiduvvo Avvilis, Anáris ja Suolocielggis. Bearašbeaivedikšu lágiduvvo eanaš Avvila gili guovllus, lassin Avvilis ja Njávdámis doaibmá joavkobearašbeaiveruoktu. Anára gielda lágida nuortalašgielat giellabeassedooaimma Avvilis ja Čeavetjávris ja oastá Avvilis ja Anáris anárašgielat giellabeassedooaimma. Gielddas lágiduvvo eatnigielat sámegielat árrabajásgeassín davvisámegillii Avvila ja Anára beaiveruovttuin. Iešguđet ovttadagaid gaskkas ja gielddarájiid rastá ovttasbargojuvvo jeavddalaččat.

Anár lea máŋggakultuvrralaš gielda, man earenoamášiešvuohta lea máŋggabealagis ja áidnalunddot davvi luondu. Luondu ovttastahttá buot anárlaččaid ja dihtto sakka maid gielddastrategijas ja gieldda dovdocealkagis: "Anár – Fámolaš luonddustis". Oktasaš válidotemán ja ovddidančuožáhahkan Anára gieldda árrabajásgeassimis lea válljejuvpon biras- ja luonddubajásgeassín ja gielaid rikkes málbmi. Dáid lassin árrabajásgeassíma doaimmaint deattuhit lihkadeami mearkkašumi ja máŋggabealat lihkadeami.

Anára gieldda Vasu ráhkadettiin leat válđojuvvon vuhtii gieldda ovda- ja vuodđooahpahusplána ja mánáid ja nuoraid buresbirgejupmeplána. Anára gieldda Vasu vuodul buot árrabajásgeassínovttadagat ráhkadit iežaset joavko-vasu ovttasbarggus fuolaheddjiiguin. Joavko-vasui girjejuvvojit pedagogalaš doaimmaid ovddidančuožáhagat ja oktasaš vuogit ovddidit ja ollašuhttit árvvoštallama. Vasus govviduvvojit maid fuolaheddjiid, árrabajásgeassíma ja eará ovttasbargooassebeliid ovttasbargu. Joavko-vasu dárrkistuvvo doaibmabajiid mielde ja dat rievdaduvvo dain osiin, main lea dárbu.

Sámegielat árrabajásgeassimis joavko-vasui girjejuvvojit lassin oktasaš árvvut, mat leat giella ja kultuvra, sohka, searvvuš, nanu identitehta, luondu, árbevirolaš ealáhusat, sohkabeliid gaskasaš dásseárvu, olmmošvuohta, máŋggakultuvrralašvuohta, ráfi ja soabalašvuohta. Joavko-vasui girjejuvvojit maid sámegillii ja -kultuvrii laktáseaddji deattuhusat ja earenoamášiešvuodat, mat bohciiidit mánáid vasuin ja árrabajásgeassínjoavkku dárbuun. Joavko-vasui girjejuvvojit árrabajásgeassínovttadaga doaimmaid sisdoallu, ollašuhttinvuogit, árgga geavadagat ja oassálästin searvvušlaš dáhpáhusaide.

Juohke máná persovnnalaš árrabajásgeassinplána ráhkaduvvo juohke mánái ovttas fuolaheddiiguin, mánain, bargiiguin ja dárbbu mielde eará ovttasbargofierpmádagaiquin. Mánaid fuolaheddiid ja eará bargiid gaskasaš ovttasbargu vuodđuduvvá oktasaš bargui, man mihttomearri lea doarjut máná bajásšaddama, ovdáneami ja oahppama ja maiddái buresbirgejumi. Máná Vasui girjejuvvojit mánái dehálaš vásáhusat, gievruvuodat, beroštumit ja pedagogalaš doaimma mihttomearit ja vejolaš doarjjadoaimmat. Vasui girjejuvvojit maiddái máná ovdáneapmái ja oahppamii laktáseaddji oktavuođaváldimat ja deaivvadeamit. Bearraša eatnigiela vuhtiiváldin máná Vasu ráhkadeamis lea eaktu dasa, ahte ovttasbargu ollašuvvá máná ovddu mielde. Árrabajásgeassinbargit galget váldit vuhtii fuolaheddiid gielladuogáža dađi lági mielde, ahte máná fuolaheaddjip ipmirdit Vasuságastallama sisdoalu ja Vasui girjejuvvon áššiid. Dárbbu mielde geavahuvvovit dulkonja jorgalanbálvalusat.

Vasu lea bistevaš proseassa, mas máná individualitehta ja máná ja fuolaheddiid oasálašvuoda mearkkašupmi sturrot árrabajásgeassima ollašuhftima plánemis. Vasu ollašuvvan árvvoštallojuvvo fuolaheddiiguin oktasaš vasu-ságastallamiin unnimustá oktii jagis. Bearašbeaivedikšut fuolahit joavkkuset mánaid Vasuid ráhkadeamis ja ollašuhftimis. Bearašbeaivedikšobagadalli bagadallá Vasu ráhkadeami ja oassálastá vasu-ságastallamiidda dárbbu mielde. Beaiveruovttus mánaidgárdeoahpaheaddji vástida joavkku mánaid Vasuid ráhkadeamis ja ollašuhftimis ovttasbarggus joavkku bargiiguin.

Kopija máná árrabajásgeassinplánas doaimmahuvvo råvvehahkii 1,5- ja 4-jahkásaš mánaid råvvehatdárkkástusaide ja álo dárbbu mielde dalle, go lea fuolla máná ovdáneamis, oahppamis, dearvvašvuodas dahje buresbirgejumis. Fuolaheddiin bivdet miehtama doaimmahit Vasu råvvehaga dearvvašvuodadikšui. Råvvehaga dearvvašvuodadikšu doaimmaha máhcahaga dárkkástusas máná fuolaheddiid lassin maid árrabajásgeassinbargiide.

Sámegielat árrabajásgeassimis máná Vasui girjejuvvojit lassin máná giela ovdáneami ja kultuvrii bajásšaddama mihttomearit, dáid nannejit pedagogalaš doaibmabijut ja doaibmabijuid ollašuvvama ja máná ovdáneami árvvoštallanvuogit. Vasu-ságastallamiin giedhallojuvvojit giela, kultuvrra ja árbevieruid oidnon bearrašis ja vuogit, maiguin máná sáme-giela ovdáneami dorjot ruovttus. Eatnigelat árrabajásgeassimis Vasu ráhkadeamis geavahit sámegielat skoviid ja ságastallamat čádahuvvojit ja girjejuvvojit sámegillii álo, go dat lea vejolaš. Giellabesiid oasil sámegielat skoviid ja sáme-giela geavaheapmi Vasu ráhkadeamis lea mihttomearri. Álo galgá goittotge dorvvastit, ahte máná goabbáge fuolaheaddji sáhttá oassálastit ovttasbargui. Vasu-ášsegirji geavahuvvo ovttasbarggus ovdamearkka dihte råvvehagain, goas dárbbu mielde geavahit jorgalanbálvalusa. Dehálaš lea, ahte vasu-ášsegirji bálvala máná ovddu buot diliin.

Anára gieldda árrabajásgeassin lea leamaš čuvgehslávdegotti vuollásaš doaibma lagi 2013 rájes. Anára gieldda árrabajásgeassimis vástida árrabajásgeassinhoavda, gean ovdaolmmožin doaibmá čuvgehushoavda. Bearašbeaivedivšus vástida bearashaivedikšobagadalli ja beaiveruovttuin vástidit beaiveruovttujodiheaddjit.

Anára gielddas árrabajásgeassin lágiduvvo beaiveruovttuin, bearashaivedikšu ja giel-labesiin. Eatnigiellaneaset sáme-giela hubmi mánáide lágiduvvo árrabajásgeassinlágaa mielde sáme-gielat árrabajásgeassin. Sáme-gielaid ealáskahtti kultur- ja giellabeasit leat oai-vvilduvvon sámémánáide, geaidda sáme-giella ii šat sirdás ruovttus doarvái bure. Giel-labeassedoaimmain nannejit mánaid dieđuid iežaset kultuvrras ja fállojuvvo vejolašvuohat oahppat bearrašis dahje sogas hubmojuvvon áitatvuloš vehádatgiela dahje eamiálbmoga giela.

Bearašbeaivedikšu ja joavkobearašbeaivedikšu

Bearašbeaivedikšu lea árrabajásgeassin, mii dáhpáhuvvá smávvajoavkkus. Bearašbeaivedivšár oažju oktanaga dikšut ollesáigedivšsus eanemustá njealji vuollil skuvlaahkásaš máná ja lassin máná, guhte lea ovdaohpahusahkásaš ja lea oassebeaivedivšsus, dásá leat rehkenastojuvvon maiddái divšára iežas vuollil skuvlaahkásaš mánát. Bearašbeaivedikšu lágiduvvo válodoášsis divšára iežas ruovttus Avvila guovllus ja dárbbu mielde eará giliin. Ruovttuin bearašbeaivedikšu lágiduvvo árgabeivviid s. dmu 7:00–17:00. Bearašbeaivedivšárat, geat barget iežaset ruovttuin, leat Avvila guovllus s. 14. Joavkobearašbeaivedikšu lágiduvvo bearašbeaivedivšsu várredi-kšunovttadagas Päivänsinis ja Njávdáma joavkobearašbeaiveruovttus.

Beaiveruovttodoaibma

Beaiveruovttus mánát doibmet joavkuuin, mat ráhkaduvvojvit vuhtiiváldimiin ee. mánáid agi, oarbingaskavuođaid, eatnigliela, kulturduogáža ja ovdáneapmái laktáseaddji dárbbuid ja beaiveruovtu sajiid. Árrabajásgeassnláhka meroštallá mánáid meari bargiid skuvlejumi ja meari ektui. Beaiveruovtu mánánájoavkuuin barget árrabajásgeassima oahpaheaddjit, mánánáidkšut ja sierraoahpaheaddji ja joavkoveahkeheaddjit ja beaiveruovttuveahkeheaddjit. Árrabajásgeassin lágiduvvo golmma beaiveruovttus: Avvilis, Suoločielggis ja Anára girkosiiddas.

Avvila beaiveruoktu lea sullii 120-báikkát beaiveruoktu, mii lea guovtti sierra doaibmasajis. Eetunties Avvilis lea sullii 50-báikkát ovttadat (Kullerot, Kanervat, Esikot ja davvisámegielat joavku Násti). Koppelonties Avvilis lea 70-báikkát vuorroovttadat (Karpalot ja Suopursut). Ovdaskuvllalaččaid idit- ja eahketbeaidikšu lágiduvvo Suopur-suid vuorrojoavkkus.

Anára beaiveruoktu lea sullii 40-báikkát beaiveruoktu, gos leat 2 joavkku, suomagielat joavku Tammukat ja davvisámegielat joavku Urbi. Tammukat-joavkkus lágiduvvo dárbbu mielde maiddái eahket- ja vahkkoloahppadikšu.

Suoločielggi beaiveruoktu lea sullii 20-báikkát beaiveruoktu, gos lágiduvvo dárbbu mielde eahket-, idja- ja vahkkoloahppadikšu. Beaiveruovttus addojuvvo nuvttá ovdaohpahus Suoločielggi guovllu 6-jahkásaš mánáide.

Vuorrodikšu

Anára gielddas vuorrodikšu lágiduvvo čuvgehuslávdegotti dohkkehan prinsihpaid mielde. Vuorrodikšu lágiduvvo mánnái, guhte dárbaša dan jeavddalaččat fuolaheddjiid barggu dahje studerema dihte. Gaskaboddasaš vuorrodikšu ohccouuvvo sierra.

Ovdaohpahus

Anára gieldda čuvgehusdoaibma láida nuvttá ovdaohpahusa 6-jahkásaš mánáide Avvila, Anára ja Čeavetjávrri skuvllain ja Suoločielggi beaiveruovttus. Skuvllain lágiduvvo ovdaohpahus suoma-, anáraš- ja davvisámegillii. Oahpahusas čuvvot riikkaviidosáš oahp-paplánaid vuoduštusaid vuodul ráhkaduvvon báikkálaš ovdaohpahusplána. Ovdaohpahus viidotat lea unnimustá 700 diimmu jagis (sullii 19 h/vk). Gielddaa dieđiha jahkásaččat ovdaohpahusas ja ohcanáiggiin. Gielddaa skuvllat lágidit eahketbeaidoaimma skuvlla manjá buot ovdaskuvllalaččaide.

Giellabeassedoaibma

Giellabeassi lea giellaunnitlogu dahje eamiálbmoga vuollil skuvlaahkásaš mánáide oaiv-vilduvvon árrabajásgeassindoaibma, mas mihttomearri lea sirdit áitatvuloš giela mánáide giellalávgunmetodain. Giellabeassedoaaimmain vigget bajásgeassit mánáid aktiivvalaš giellageavaheaddjin. Mihttomearri lea, ahte mánáid giellamáhhttú ovdána eatnigliela dássái

dahje nanu nubbin giellan, ja ah te mánát juksset doaimmalaš guovtigielatvuoda skuvlaagi rádjái. Seurvuuđásis mihttomearri lea sirdit áitatvuloš giela sohkabuolvvás nubbái ja dorvvastit dan, ah te sámémánáin lea vejolašvuohta doalahit oktavuođa iežaset gillii ja kultuvrii.

Anára gielddas lágiduvvo nuortalašgielat giellabeassedoaibma Avvilis ja Čeavetjávrris. Avvilis lea 8+2 -báikkát nuortalašgiellabeassi Pe'sser ja Čeavetjávrris 4-báikkát giellabeassejoavku Kuusköözz. Anáris leat guokte anárašgielat giellabeasi, 8-báikkát Piervál ja 8-báikkát Piäju. Avvilis lea 8-báikkát anárašgielat giellabeassi Kuáti. Anárašgielat giellalávgundoaimma bajásdoallá Anaráškielá Servi ry, mas gielda oastá bálvalusaid. Anáraš- ja nuortalašgiella meroštallojuvvojít duođalaččat áitatvuloš giellan.

Jagi 2012 stáhtaráđđi dohkkehii prinsihppamearrádusa doaibmabidjoprográmmmas sámegielaid ealáškahttimin. Doaibmabidjoprográmmmain nannejit ee. sámegielat árrabajásgeassima ja giellabeassedoaimma ja ovddidit sámegiela studerema olles riikkas. Sámi kultur- ja giellabeasit čuvvot doaimmaineaset árra dievaslaš giellalávgunmetoda.

Árrabajásgeassima sierraoahpaheaddji bálvalusat

Anára gielddas leat guokte árrabajásgeassima sierraoahpaheaddji doaimma. Nubbi sieraoahpaheaddji lea Avvila beaveruovttu mánnájoavkkus ja nubbi Anára gielda buot árrabajásgeassinovttadagain. Árrabajásgeassima sierraoahpaheddjiid ovddasvástádus lea plánet, ollašuhtit, árvvoštallat ja ovddidit ovttasbarggus árrabajásgeassimbargiiguin sierrapedagogihka daid mánáide, geat dárbašit doarjaga.

Skuvllalaččaid bálvalusat

Čuvgehusdoaibma lágida skuvllain ovdaohppiide, 1.-2. -luohkálaččaide ja sierraohppiide eahketbeaidoaimma skuvlla manjá. Eahketbeaidoaimmas berrojuvvo čuvgehuslávdegotti mearridan mónotbadjemáksu.

Árrabajásgeassimis lágiduvvo ii-lágas ásahuvvon skuvllalaččaid eahket-, idja- dahje vahk-koloahpadikšu 1.-2.-luohkáid ohppiide, juos váhnemát barggu dahje studerema dihte dárbbašit vuorrovdivššu mánáidasaset. Lassin 1. luohká ohppiide lágiduvvo árrabajásgeassin skuvlla luomuid áigge.

Árrabajásgeassima sáhttet lágidit doarjabálvalussan ovttasbarggus sosiáladoaimmain daid 1.-2.-luohká ohppiide, geat dárbašit doarjaga. Sámegielat joavkobearašbeaveruovttuin, beaveruovttujoavkkuin ja giellabesiin sáhttet lágidit sámegielat skuvllalaččaid eahket-beaidoaimma 1.-2.-luohkálaččaide, juos joavkkuin lea sadji.

Gaskaboddosaš árrabajásgeassin ja ruoktodikšodoarjja

Anára gielda lágida gielddalaš árrabajásgeassima lassin gaskaboddosaš divšsu, man sáhttá oažžut dalle, go mánnájoavkkuin lea sadji. Gaskaboddosaš árrabajásgeassimis berrojuvvo čuvgehuslávdegotti mearridan sierra beavemáksu.

Kela máksá bearrašiid ruoktodikšo- ja priváhtta divšsu doarjaga molssaeaktun gielddalaš árrabajásgeassimbálvalusaide. Anár máksá ruoktodikšodoarjaga gielddalasi čuvgehuslávdegotti dohkkehan prinsihpaid mielde.

Mánnábearrašiid eará bálvalusat

Anára gielddas lea ráhkaduvvon ovttasbarggus iešguđet doibmiiguin *Mánnábearrašiid bálvalusat* -dieđáhus mii lea ee. Anára gielda www.-siidduin.

Dasa lassin, ahte ovttasbargojuvvo fuolaheddiiguin, bargiid gaskasaš buorre ovttasbargusin iežaset bargoovttadagas dahje smávvajoavkkus leat lihkostuvvan árrabajásgeassindo-imma eavttut. Bargit ordnejit doarvái aíggi oktasaš doaimmaid plánemii, ovddideapmái ja árvvoštallamii ja maid diediheapmái.

Sirdásanmuttuin máná molssodettiin árrabajásgeassinovttadaga dahje álggahettiin ovdaohpahusa dahje vuodđooahpahusa, dieđusirdima mearkkašupmi lea dehálaš. Joav-kku ovddasvástideaddji válđá oktavuođa máná boahttevaš árrabajásgeassinovttadahkii ja doaimmaha ovttas fuolaheddiiguin doarvái dieđuid máná ovdáneami ja oahppama doarjan.

Árrabajásgeassinplána vuoduštusaid sisdoalut leat lávdamáhtolačcat ja ráhkadir oktasaš boatkanmeahettun ollisvuoda ovdaohpahusa ja vuodđooahpahusa oahppaplánaid vuoduštusaide. Ovttasbargu ollašuhhtojuvvo ovda- ja vuodđooahpahusa oahpaheddiiguin, ja dan válđodeaddu lea vuollil skuvlaahkáš mánain, geat dárbbasit doarjaga ja leat ovdaohpahusas. Ovttasbargu ollašuhhtojuvvo ovdaskuvlaohppiid buohta eanet giđđabajis, ovdal go mánát sirdašuvvet vuodđoskuvlii. Árrabajásgeassima sierraoahpaheaddjit ja ovttadagaid ovdaolbmot fuolahit ovttasbarggu organiseremis vuodđooahpahusa oahpaheddiid ja árrabajásgeassima bargiid gaskkas earenoamážit dalle, go lea sáhka daid mánáid áššiin, geat dárbbasit doarjaga.

Sámegiela eatnigiellaneaset hubmi mánáide oaivvilduvvon árrabajásgeassima leat vuoga-dahattojuvven oažut dat mánát, geaidda lea álbmotregisstarguovvddážii merkejuvven eat-nigiellan sámegiella ja geain dat lea unnimustá nubbi ruovttugiella. Go mánnai ohccojuvvo sámegielat árrabajásgeassinbáiki, árrabajásgeassinjođiheaddji dahje bearashaive-ikšobagadalli ságastallá fuolaheddiiguin bearraša giellaválljejumiin ja daid vuoduštusain. Ságastallamiin fuolaheaddjit ožžot dieđuid sámegielat árrabajásgeassima ulbmilis ja guovddáš doaibmaprinsihpain. Sámegielat árrabajásgeassimis lea dehálaš rolla máná sámegiela ja -kultuvra doarjumis. Sámegielat árrabajásgeassima mihttomeriid ollašuhttin eaktuda buori ovttasbarggu ja dan, ahte bargit ja fuolaheaddjit čatnasit gillii ja kultuvrii.

Giellabesiid oasil lea dehálaš, ahte bearrašis lea eakti beroštupmi ja čatnasupmi oahppat giela, vai mánnai dorvvastuvvo čavddis giellabálggis árrabajásgeassimis gitta vuodđooahpahussii. Anára gielddas sámebearrašat leat dávja guovtiegialagat, goas ruovttugielat leat sáme- ja suomagiella. Fuolaheddiid roahkasmahttet vejolašvuodđaid mielde geavahit sámegiela. Ná ovddidit sámegielat giellabirrasa, mii maiddái duddjo mánnai positiivvalaš vásáhusa sámegiela geavaheamis.

Sámegielat árrabajásgeassima guovddáš mihttomearri lea, ahte mánát sirdašuvvet sáme-gielat ovda- ja vuodđooahpahussii. Skuvllain ovttasbargojuvvo earenoamážit sir-dašuvvanmuttu árrabajásgeassimis ovdaohpahussii.

Riikkaviidosaš árrabajásgeassinplána árvovođu lassin Anára gieldda árrabajásgeassimis deat-tuhuvvojít árvvut dorvvolašvuohta, olmmošvuoda gudnejahttin ja luondu gáhtten. Dorvvolašvuohta árrabajásgeassima árvun mearkkaša dan, ahte fuolahuvvo máná psyhkalaš, fysalaš ja sosiála dorvvolašvuodđas. Dorvvolaš árrabajásgeassin šaddá árrabajásgeassinplána vuoduštusaid mielde bajásgeassimii laktáseaddji vuorrováikkahuusas, mii viggá ovddidit máná dássedettolaš bajásšaddama, ovdáneami ja oahppama. Arvvosmahti ja dorvvolaš árrabajásgeassinbirrasis mánná gullojuvvo ja dohkkehuvvo dakkárin go lea, ja mánná duostá geahčalit, lihkostuvvat ja eahpelihkostuvvat.

Bargiid gaskasaš čielga bargojuohku ja oktilaš doaibmamállet ja mánáiguin sohppojuvven rájít ja njuolggadusat veahkehít duddjot dorvvolaš árrabajásgeassinbirrasis.

Dorvvolašvuoda lasiha maid bissovaš ja skuvlejuvvon bargoveahka, mii duodas berošta mánain. Berošteaddji ja dorvvolaš atmosfeara ja máná deaivan ja guldaleapmi dorvvastit doaibmavuogi, mii gudnejahttá máná ja lági mielde vuorrováikkahuusgaskavuođaid mánáid ja árrabajásgeassimbargiid gaskkas. Bargoveaga soddjiilvuohta heahkka rievdan diliin geahpeda sadjásacčaid molsašuddama álelassii ja dáhkida mánáide oahpes várredikšobáik-kiid. Árrabajásgeassimbargit fuolahit mánáid ja bargiid gaskasaš buori ja miehtemielalaš vuorrováikkahuusas.

Árrabajásgeassimis mánnávuoda oidnet áidnalunddot eallinmuddun. Bajásgeassima bargu lea ovttasbarggus fuolaheddiigui fuolahit máná buresbirgejumis ja máná ovddu ollašuvvamis. Olmmošvuoda gudnejahttin árrabajásgeassimis lea juohke máná, fuolaheaddji ja bargi gudnejahttin ja ovttaveardásaš meannudeapmi. Árrabajásgeassimis veahkehit ja dorjot mánáid, bearrašiid ja bargoskihpáriid ja earáláganvuohta adnojuvvo riggodahkan. Bargiid addin doarjaga ja málle bokte mánná oahppá rájiid ja norpmaid, maid bokte son oahppá muddet iežas láhttema ja doaibmat ieš earáid veahkkin. Árrabajásgeassimbargiid buorit ovttasbargo- ja vuorrováikkahuusdáiddut ja eakti mieldeorrun ovddidit mánáid ovttasbargo- ja vuorrováikkahuusdáidduid, máná doaibmama veardásašjoavkkus ja iešmuddendáidduid. Anára árrabajásgeassimis juohke mánás lea vuogatvuohta ovdanbuktit iežas, oaiviliiddis ja jurdagiiddis. Gieldda árrabajásgeassindoaimmas guldalit máná ja oahpahallet ovttas guldalit earáid.

Iešlágálaš luondu lea earenoamáš oahppanbiras Anára gieldda árrabajásgeassima ollašuhtimii. Anára gieldda davvi luondu iešguđet jagiáiggiidisguin addá mánnai vejolašvuoda väsihit máŋggahámat luondu persovnnalačcat. Gieldda árrabajásgeassimis mánáid bagadallet luondu gáhttemii ja vásttolaš golaheapmái oahpásmuvvamiin lagasbirrasii ja fuolahemiin dan čorgatvuodas ja atnimiin ávkin budaldallamis máhcahanatnu- ja luonddumateriálaid.

Sámegielat árrabajásgeassima árvovuođđun leat árvvut, mat vuodđuduuvvet sámekultuvrii. Sámekultuvra lea máŋggalágan ja máŋggahámat, dasa váikkuhit orrunbáiki ja biras, geavahušgiella ja báikkálaš ealáhusat. Dát leat sámi árrabajásgeassima doaimma plánema vuolggasadji. Sámekultuvrii gullet árbevirolaš ealáhusat degomat boazodoallu, guollebívdu, meahccebívdu, čoaggin ja duodji. Eallinvuohki, mii vuodđuduuvvá sámi luonddugaskavuhtii ja searvvušlašvuhtii, lea maiddái kultuvra. Árvovuođđu vuodđuduuvvá giela lassin gávcci jagiáiggi jahkodatjorrui, dasa laktáseaddji luondu fenomenaide ja gierdu iešguđet muttuide laktáseaddji árbevirolaš barguide ja budaldallamiidda. Árrabajásgeassimis nannejuvvo máná áiccadan- ja árvvoštallanmáhittu, iešdovdu, mun-govva ja identitehta ja adnojuvvo árvvus lávdamáhtolaš máhttu, vuogáiduvvan, sosiálalašvuohta ja govttolašvuohta.

Sámemánáid dearvvašvuoda ja buresbirgejumi doarju sámeservošii gullan. Servošis atnet árvvus earret eará luonddus johtima ja luondu lohkama dáiddu, duddjondáidduid, árbevirolaš ealáhusaide laktáseaddji dieđu ja daidda laktáseaddji dáidduid. Sámi dieđut, dáiddut ja árvvut sirdásit váldoášsis doaimmaid ja dovdduid bokte ja lassin njálmmálaš árbin sohkabuolvvas nubbái. Sámi diehtu sistisdoallá dieđu mot birget eallimis.

Anára gieldda árrabajásgeassima oahppanipmárdus vuodđuduuvvá jurdagii, ahte árgga juohke dilli lea mánnai ja rávesolbmui oahppandilli. Mánát ja rávesolbmot dutket, fuomášit ja suokkardallet ovttas. Maiddái rávesolbmot ohpet mánain ja nuppiineaset vuorrováikkahuusas eará bargiigui ja fuolaheddiigui.

Oahppan dáhpáhuvvá ovdamemarkka dihte vuodđodikšodiliin, ságastallamiin, boradettiin ja

lihkadettiin olgun. Rávesolmmoš lea buorre ovdamearka árgga buot diliin, addá doaimmaide sániid ja ságastallá ássiin. Mánát dárbašit oahppama álggus bagadallama ja rávvema oahppama buot surgiin. Oahppama ovdánettiin mánná bastá doaibmat rávesolbmo sánalaš doarjagiin ja loahpas iehčanassii.

Árrabajásgeassima bargit bagadallet máná oahppama áicamiiddiset ja iešguđetlágan ságastallamiid vuodul. Áiccademiin ožtot dieđuid máná čálagma muttuin ja das, ahte mat oahppama suorggit leat sutnje aido dalle dehálačcat. Doarjja ja bagadallan huksejuvvojít dáid áicamiid vuodul ja ovdáneaddji dáiddut dorjojuvvojít aktiivvalačcat. Oahppanipmárdus váikkuha árgga iešguđet diliid čovdosiidda, dat bagadallet máná oahppama ja ovdán-eami doarjuma. Árgga juohke dilli sahttá čovdojuvvojot dađi lági mielde, ahte dat lea máná ovddu mielde. Pedagogalaš čovdosiin ságastallojuvvo ja doaibmavuogit gárgehuvvojít ovttasbarggus mánáid fuolaheddjiiguin ja bargiiguin.

Anára gieldda árrabajásgeassimis dorjot máná oahppama eavttuid ja ovddidit eallinagi oahppama ja skuvlejupmái laktáseaddji dásseárvvu ollašuvvama. Mánáid arvvosmahttet geahččalit ja dutkat ja lassin fállojuvvojít iešguđetlágan molssaeavttut ja vejolašvuodat váikkuhit oahpahusmetodaide ja -vugiide. Arvvosmahttimiin ja doarjumiin mánáid, duddjojít lihkostuvvama vásáhusaid ja doalahuvvo oahppama illu.

Mánáid stoahkan lea guovddáš oahppandilli. Mánáid stoahkamii ordnejuvvo beaivválačcat doarvái áigi ja sadji. Lihkostuvvan stoahkan gáibida bagadallama ja dan, ahte bajásgeassi oassálastá aktiivvalačcat stoahkamii. Mánát hárjehallet ja ohpet stoagadettiineaset birrasis iežaset oaidnin ja vásihan ássiid. Stoahkama bokte mánná oahppá dieđuid ja dáidduid ovttas eará mánáiguin. Stoahkama mihttomearit leat ovddidit kreatiivvalašvuoda, geahččalit odđa ássiid ja oahppat ja nannet vuorrováikkhuhusdáidduid. Stoahkamiin ožtot maiddái vásáhusaid oktasáš njuolggadusaid čuovvumis ja ruossalasvuodaid čoavdimis.

Anára gielddas geavahit iešguđetlágan doaimmaid, mat dorjot máná stoahkama. Mánáid sadjagasas leat máňggabealagis ja áigeguovdilis stoahkanreiddut, mánain lea sadji ja materíalat hutkat stohkosiid ja váikkuhit stohkosa sisdollui. Mánáid arvvosmahttet stoahkat ovttas ja oktasáš stoahkannjuolggadusat ráhkaduvvojít mánáiguin. Stoahkanbirrasat molsašuvvet mánáid beroštumi ja áigeguovdilvuoda mielde. Stoahkandilit lágiduvvojít maiddái smávvajoavkkuin.

Sámi oahppanipmárdus vuodđuduuvvá ollislaš ipmárdussii olbmos ja su birastahtti máilmis. Oahppan ollašuvvá ovttas doaibmamiin, eakti diliin ja odđa ássiid oahppamiin. Oahppan dáhpáhuvvá lunddolačcat iešguđet sohkabuolvvaid gaskasaš doaimmain ja dat lea guovttaguvllot. Sámi oahppanipmárdusas deattuhuvvo praktihka lagasuohtha ja praktihka bokte oahppan. Searvvušlaš oahppamis lea guovddáš oktavuođadovdu. Oahppan ipmir-duvvo bistevaš proseassan, mas duddjojuvvo diehtu birrasa ássiin. Sajit ja báikkit laktásit nannosit oahppamii, dat stivrejít mánáid vásáhusaide ja dahkamušaide kultuvra mielde.

Mánát ohpet kultuvrralaš ássiid oassálastimiin aktiivvalačcat bearrašis ja sogas dehálažjan adnojuvvon doaimmaide, degomat boazodollui, guollebivdui ja duddjomii. Árrabajásgeassimbargiid diđolašvuohtha dán sámeservoša dáhpáhusain lea mearkkašahti, mii doarju áigodahkii heivvolaš stoahkan- ja oahppanbirrasa huksema. Dáinna lágiin árrabajásgeassimis sahttet fállat vejolašvuodaid oahppat kultuvrii gullevaš ássiid.

Pedagogalaš doaimma suorggit leat bajásgeassin, oahpahus ja dikšu. Pedagogihkka mearkkaša plánalaš, diđolaš ja ákkastallojuvvon árrabajásgeassindoaimma. Árrabajásgeassima árggas dárbašit

mánggabeadagis pedagogalaš áššedovdamuša ja dieđuid máná bajásšaddamis, čálgamis, oahppamis ja divšus. Buot čovdosat ja válljejumit árgga diliin galget leat pedagogalaččat bistevaččat.

Beaiveruoverttujodiheaddjit vástidit beaiveruoverttu pedagogalaš doaimmain ja árrabajásgeassima oahpaheaddjit vástidit mánnájoavkku doaimmaid pedagogihkas. Oahpaheaddjit plánejit ja ollašuhttet pedagogihka ovttasbarggus bargoveagain. Bearašbeaivedikšojođiheaddji bagadallá bearašbeaivedivššáriid pedagogihka plánemis ja ollašuhttimis. Mánggabeadat pedagogalaš doaimmaid ja miehtemielalaš oahppanvásáhu-said duddjomis atnet ávkin olles bargoveaga dáidduid ja gievruvuodaid. Árrabajásgeassima mánggafágalašvuhta lea fápmu dalle, go buohkaid skuvlejupmi, ámmátlaš máhttu, ovddasvástádusat, barggut ja ámmárollat ollašuvvet vuogálaččat. Dáhpáhusat ja galledeamit iešgudet čuožáhagaide ja ovttasbargu eará árrabajásgeassinovttadagaiguin lea oassi mánggabeadat pedagogalaš doaimmas.

Árrabajásgeassin ollašuhttojuvvo bajásgeassima, oahpahusa ja divšsu ollisvuohtan dađi lági mielde, ahte dat lea plánalaš mihttomearálaš ovttasdoaibman ja vuorrováikkahuhs. Doaimma plánema ja ollašuhtima vuolggasajis leat mánnájoavkku ja juohke máná individuála dárbbut. Áiccademiin ja dokumenteremiin máná doaibmama, stoahkama ja láhttema, bajásgeassit ohpet dovdat máná ja mánnájoavkku dárbbuid ja sávaldagaid. Joavkku doaibmavuogit ovddiduvvojít ja doaimmat rievdaduvvojít dárbbu mielde.

Sámegielat árrabajásgeassima doaimmain guovddáš lea luondu jahkodatjorru, galledeamit, smávvajoavkopedagogihkka, temáoahpahus ja stohkosat, mat dorjot giellaoahppama, máidnasat ja máinnasteapmi. Sámegielat árrabajásgeassimis geavahuvvo jahkodatjorri vuodđuduuvvi pedagogalaš doaibmamálle, man vuodđu lea sámi bajásgeassinjurddašeami. Pedagogalaš doaimma guovddáš mihttomearit leat máná sápmelaš identitehta nanosmuuvvan ja ovdáneapmi, iežas kultuvrra ja ruohtasiid dovdan. Sámi bajásgeassimis geavahit olu máidnasiid. Lassin pedagogihka bokte dorjot máná iežas jurddašeami ja birgema, oasálašvuoda ja bagadalli doaibmama, mii veahkeha fuomášit ieš áššiid. Sámi bajásgeassimis deattuhuvvo hupmanvuohki, mii gudnejahttá máná. Sápmelaš dieđut, dáiddut ja árvvut sirdásit válđoaášsis doaimmaid ja dovdduid bokte ja njálmmálaš árbin sohkarbuolvvas nubbái.

Jurddašeapmi ja oahppan

Máná oahppan ja jurddašeami dáiddut ovdánit vuorrováikkahuhas eará mánáiguin ja bargigui. Máná giela ja hupmama ovdáneami doarjumii giddejuvvo fuomášupmi, dasgo giella lea jurddašeami gaskoapmi. Stoahkan lea jurddašeami ja oahppama gaskoapmi ja dan mearkkašumi oahppamis deattuhit. Stoahkama lassin jurddašeami ja oahppama dáiddut ovddiduvvojít ovdamearkka dihte drámá, musihka, govavadáidaga, lihkadeami ja mánáid gaskasaš ságastallamiid bokte. Čielga beaiveritma, hoahpuhis atmosfeara ja smávvajoavkodoibma dorjot jurddašeami ja oahppama dáidduid hárjehallama.

Kultuvrralaš máhttu, vuorrováikkahuhs ja ovdanbuktin

Árrabajásgeassindoaimmas mánggakultuvrralašvuhta buktojuvvo oassin árggas máidnasiid, hoahkamiid ja muitalusaid bokte. Bargit leat ovdamearkkat das, mot deaivat

miehtemielalaččat iešguđet olbmuid ja oahpásmuvvat sin gillii ja kultuvrii. Árraba-jásgeassimis lágidit iešguđetlágan temábeivviid ja -vahkuid, goas oahpásmuvvet iešguđet kultuvrraid vieruide, árgii, biepmuide, stohkosiidda ja árbevirolaš ámmáhiidda. Árraba-jásgeassinovttadagaid gaskasaš ovttasbargu duddjo vejolašvuodaid hárjehallat vuorrováik-kuhus- ja ovdanbuktindáidduid iešguđet diliin ja iešguđetlágan olbmuiguin.

Anára gielddas lea nanu sámi kulturárbi, mii sistisdoallá golbma iešguđet sámegielat ja sámi bearraša ja lagasbirrasa kultuvrralaš árvvuid, vieruid ja vásáhusmáilmimi. Sámi jurddašanvuogis árbevirolaš diehtu lea ollisvuhta, mii lea čatnosis olbmui ja lundai. Ollislaš jurddašanvuogi mielde mánná lea sihke oahppi ja oahpaheaddji ja oahppan dáhpáhuvvá álo ja juohke sajis. Sámegielat árrabajásgeassin doarju ruovttuid ba-jásgeassima ja hárjeha odđa sohkabuolvvaid doaibmat odđáigásaš sámeservošis. Guovddáš bargu lea sirdit dieđuid sámiid birra álbmogin, kulturárbbis ja eallinvuogis positiivvalaččat nu, ahte mánná šaddá gitta iežas kultuvrii ja vásicha sámevuoda ja sáme-gielatvuoda lunddolažžan.

Njálmmálaš máinnastanárbevieru bokte sámit leat sirdán jaskes dieđu čuovvovaš sohka-buolvvaide. Sámegielat árrabajásgeassinovttadagain doalahuvvo sámi máinnasárbevierru muitalemiin mánáide ovdamearkka dihte lundai, šattolašvuhtii ja elliide laktáseaddji oahpahusmáidnasiid.

Sápmelašvuhtii gullá birgenkultuvra, man mihttomearri lea máŋgabéalat ja lávdamáhtolaš máhttu. Máná áican- ja iešárvvoštallanmáhttu hárjehuvvo, vai son birgeshi odđa heahkka diliin. Nana iešdovdu, čielga mun-govva ja nanu identitehta veahkehít máná doaibmat eavttuidis ja dáidduidis mielde ja vugiin, mii lea lunddolaš suntnje alcce, Mánát bajásšaddet birget iešguđet bargguin, ealáhusaide laktáseaddji bargguin ja ceavzit lu-onddus ovttas rávesolbmuin. Olles sohka ja searvvuš leat mielde rávveme máná praktihka barggu bokte, vai mánná oahppá ávkkálaš dáidduid ja dieđuid, mat dárbbashuvvojít eal-limis.

Mátkeealáhusa stuorruma mielde árrabajásgeassimii leat boahtá maid mánát, geain lea eará giella ja kultuvra. Mánáid kulturduogáš válđojuvvo vuhtii ollašuhttimis. Anára gielddá máŋggat gielat ja kultuvra leat gievrawuhta ja riggodat.

Iežas fuolaheapmi ja árgga dáiddut

Bargiin lea diehtu máná ovdáneamis ja sii dovdájít máná daláš dáidduid ja hearkivuođabai-jid. Oahpadettiiniis árgga smávva dáidduid, máná arvvosmahttet oahppat juoidá odđasa lasihemiin cehkiid mielde máná iehčanasvuoda. Mánáin hárjehallet iešguđetlágan dáid-duid, degomat gárvodit, boradit ja fuolahit persovnalaš hygienijas ja dávviriin. Ovttas bargiiguiin mánát fuolahit árrabajásgeassinbirrasis ja dan čorgatvuodás.

Mánáiguin oahpahallet johtit dorvvolaččat lagasbirrasis ja áicat iešguđet jagiaggiide lak-táseaddji áššiid. Mánáiguin ságastallet dorvvolašvuodás ja oahpahallet iešguđetlágan dáid-duid, mat dárbbashuvvojít lagasbirrasis ja luonddus. Mánáin vuhtiiválđojuvvojít luonddus lihkadettiin dálkedilli ja áiccaduvvo ja ságastallojuvvo birrasa dili birra (omd. rašes jieŋat, čoaskavuhta, dolasteapmi, láhpon).

Bargit galget válđit vuhtii plánemis mánáid pedagogalaš ja beaivválaš vuodđodárbbuid. Buresbirgejumi doarju čielga beaiveritma, mas deattuhuvvo lihkadeami, boradeami ja vuoinjasteami mearkkašupmi. Mánáin suokkardallet áššiid, mat ovddidit ja headuštit dearvvašvuoda ja buresbirgejumi. Dorvvolaš ja dohkkeheaddji bajásšaddanatmosfeara duddjon ja givssideami eastadeapmi leat árrabajásgeassinbargiid bargu.

Mánáid bagadallet dovdduid ovdanbuktimis ja iešmuddemis. Doarjumiin máná iešmud-dendáidduid, nannejuvvo máná máhttu doaibmat joavkkus, dovdát ja giedahallat iežas dovdduid ja doalahit miehtemielalaš mielladili. Mánát rálvejuvvojít gudnejahttit ja su-odjalit iežaset ja nuppi goruda ja arvvosmahttojuvvojít bivdit veahki dárbbu mielde. Dát dáiddut lasihit máná buresbirgejumi ja veahkehit ceavzit eallima iešguđet diliin.

Máŋggabealat lohkandáidu ja dieheto- ja kommunikašuvdnateknologalaš máhttu

Máŋggabealat lohkandáidu ovdána stoahkama, imaštallama ja dutkama bokte vuorrováik-kuhusas earáiguin. Vástideapmi máná jearaldagaide ja daid oktasaš suokkardallan viiddidit máná jurddašeami. Birrasa ja dan fenomenaid oktasaš imaštallan, áiccadeapmi ja dutkan dorjot máná máŋggabealat lohkandáiddu ovdáneami. Lea dehálaš, ahte máná álgagiidda ja jearaldagaide vástiduvvo, iige mánna báze okto áššiiguin, mat smiehtahit su.

Máŋggabealat lohkandáidu oahpahallojuvvo beaivválaš vuorrováikkhuhusas eará mánáiguin ja bajásgessiiguin. Dieheto- ja kommunikašuvdnateknologalaš (TVT) máhttu lea oassi máŋggabealat lohkandáiddus. Árrabajásgeassimis oahpásmuvvet iešguđetlágan dieheto- ja kommunikašuvdnateknologalaš rusttegiidda ja daid geavahanvejolašvuodaide ja geavahit media dorvvolaččat ja vásttolaččat. Mánáiguin diehtoteknihka bokte ovdamearkka dihte ohcet dieđuid, dokumenterejuvvo stoahkan ja oahppan ja spellojuvvojít iešguđetlágan oahppanspealut. Diehtoteknihka bokte šaddá vejolažžan maid doallat okta-vuoda iešguđet ovttadagaid gaskkas.

Sámekultuvrras luonddu lohkama dáidu lea dehálaš sajádagas. Árrabajásgeassimis mánna oahppá áicat luonddu máŋggahámatvuoda ja dan elemeanttaid iešguđet áiccuiguin. Sáme-gielas leat olu doahpagat, mat muitalit luonddu máŋgaláganvuodas ja dálkkis. Bargit ovddidit muitalemiin ja jearahemiin mánáid máhtu áiccadit luonddu ja seammás dáiddut johtit luonddus ovdánit.

Oassálastin ja váikkuheapmi

Máná oasálašvuoda ovddideapmi lea diđolaš, plánalaš ja bistevaš proseassa, man sáhttá árvvoštallat. Árrabajásgeassima oktasaš geavadagaiguin sihkkarastojuvvo, ahte oasála-švuhta ollašuvvá buot doaibmahámiin ja lea vejolaš juohke mánnái, fuolakeahttá máná agis ja ovdánandásis. Oasálašvuhta nannejuvvo ovdamearkka dihte ovddidemiin oahp-panbirrasa, mas mánna lea guovddážis, roahkasmahttimiin mánáid gávdnat oahppama ilu, hárjehallamiin ovttasbargo- ja vuorrováikkhuhusdáidduid ja láidestemiin máná beroštumi servodatlaš áššiide.

Anára gielddas árrabajásgeassima doaibmankultuvrra vuoddun leat oktasaš árvvut ja soahpamušat ja doaibman máná ovddu mielde. Doaibmakultuvrra doaibmivuhta árv-voštallojuvvo áiccademiin máná ovddu ollašuvvan olles árrabajásgeassinbeaivvi áigge. Doaibman galgá leat pedagogalaččat ákkastallojuvvon ja čuovvut lágaid ja ášsegirjijiid, mat stivrejtit doaimmaid.

Pedagogalaš jodiheami mihttomearri lea duddjot máná buori bajásšaddama, ovdáneami ja oahppama eavttuid. Bistevaš pedagogalaš ságastallama doalaheapmi ja oasálašvuoda lasiheapmi máŋgga dásis, leat guovddáš oassi pedagogalaš jodiheamis. Oktasaččat ráhka-duvvon joavko-vasuid ja joavkosoahpamušaid árvvoštallama bokte dahkkojuvvojít oinnol-ažžan doaibmavuogit ja -kultuvra.

Buorre pedagogikhka árrabajásgeassimis sistisdoallá ovddasvástádusa buori bajásšad-danatmosfearas, man vuoddú lea doaibmi joavku. Buorre bargoatmosfeara ovddida bargiid bargomotivašuvnna, ovdánanhálu ja barggus loaktima. Miehtemielalaš bajásšaddanat-mosfeara lasiha máná hálú oassálastit joavkku doaimmaide rávesolbmuid doaimmadettiin

ovdamearkan mánáide. Miehtemielalaš doaibmakultuvra ja das šaddi sosiála gaskavuođat dorjot máná oasálašvuoda, oahppama, ja buresbirgejumi. Árrabajásgeassimbargit leat ovdamearkkat mánáide das, mii leat miehtemielalaš ja dohkkejeaddji láhtten.

Fuolaheddjiid ja árrabajásgeassimbargit oktasaš čatnaseapmi bajásgeassimbargui lea buoremus vejolaš vuodđu máná dássedettolaš ovdáneami ja oahppama doarjumis. Doaimmaid plánemis, ollašuhttimis ja árvvoštallamis gullojuvvojit fuolaheddjiid sávaldagat áššiin, mat gusket mánnái ja doaibmavugiide.

Árrabajásgeassimis miehtemielalaš ja rabas vuorrováikkahuus mánáiguin ja mánáid gaskkas lasiha máná luohttámuša doaibmat iešguđetlágan diliin ja nanne máná miehtemielalaš ipmárdusa sus alddis. Máná gievruvuđaid dovdán ja doarjun ovddidit miehtemielalaš ja earáid gudnejahti vuorrováikkahuusa šaddama árrabajásgeassinoavkkus. Miehtemielalaš ja rabas bajásšaddanatmosfeara bokte váivves áššiidge giedžahallan lea vejolaš dorvvolaš birrasis. Mánáiguin ságastallojuvvo earáid vuhtiiváldima ja ovttas leahkima dehálašvuodas. Givssidandilit eastaduvvojit leahkimiin mielde, guldalemiin mánáid ja áiccademiin mánáid doaimmaid. Anára gieldda árrabajásgeassimis ollašuhettojuvvo givssideami eastadeami doaibmamálle, mas ruossalašvuodat čovdojuvvojit ovttas ja givssidandiliide darvánit dalán.

Anára gieldda riggodat lea kultuvrralaččat mánggabealat árrabajásgeassin. Árrabajásgeassimis lea vejolaš doarjut bajásšaddama, ovdáneami ja oahppama, go árrabajásgeassimbargit ipmirdit iešguđet kultuvrraid bajásgeassimii laktáseaddji earen-oamášiešvuodaid, árvvuid ja láhttenmálliid. Gieldda árrabajásgeassimis gielat, iešguđetlágan kulturduogážat ja oskkut gudnejahttojuvvojit ja juohke mánain meannuduvvo dásseárvosaččat. Árrabajásgeassimis fállojuvvo buot mánáide vejolašvuohta oahpásmuvvat sámekultuvrii.

Sámegielat árrabajásgeassimis lea dehálaš rolla sámegiela ja -kultuvrra seailumis ja sirdimis čuovvovaš sohkuolvvaide. Sámiide árbevirolaš ealáhusat ja luonduoktavuohta leat dehálaččat vuoinjalaš ja fysalaš buresbirgejumi dáfus. Sámegielat leat áitatvuloš unnitlogugielat ja daid nannemii dárbašuvvojit earenoamáš návccat ja árvvošteapmi ja mánggabealat ovttasbargu. Bargiin eaktudit giellamáhtu lassin kulturdíđolašvuoda ja reflektiivvalaš bargovuogi. Lea dehálaš, ahte bargit dovdájít iežaset gievruvuđaid ja ovddidandárbbuideaset giela ja kultuvrra sirdin. Barggus dárbašuvvo nana máhttu máná mánggagielatvuoda ovdáneamis ja dan doarjumis.

Mánggabealat giellageavahanvejolašvuodaid bokte mánna oažžu dieduid ja vásáhusa iežas gielas, kulturárbbis ja historjjás ja atná dan árvvus. Miehtemielalaš, dorvvolaš atmosfeara ja bajásgeassi ja máná gaskasaš luohttámuš ja dásseárvu roahkasmahttet máná geavahit aktiivvalaččat giela. Máná giellaoahppama dáfus lea dehálaš, ahte bearáš, sohka ja searvvuš meannudit giela oahppamiin miehtemielalaččat ja dorjot máná oahppama aktiivvalaččat. Bargit galget diđolaččat giddet fuomášumi iežaset giellageavaheapmái, vai dat lea nu mánggabealat go vejolaš. Vai sámegiela geavahanvejolašvuodat leat mánggabealagat, mánáid sáhttá juohkit smávvajoavkkuide ovdamearkka dihte agi mielde. Maiddái mánáid, geain sámegiella ii leat beare nanus, sáhttá smávvajoavkodoaimmas bidjat sierra joavkkuide nannen dihte sámegiela geavaheami. Smávvajoavkkuin lea eanet áigi giedžahallat máná iežas vásáhusaid, dovdduid ja mайдnasiid. Mánáiguin, geat oahpahallet giela, dovdduid ovdanbuktimis geavahit veahkkin govaid, lihkastagaid, jienaid ja láhtaid ja muitaluvvo seammás gosa doahpagat gullet. Buot ságastallalilit adnojuvvojit ávkin aktiivvalaččat arvvosmahttiin máná sámástit. Rávesolmmoš ládesta mánáid stoahkandiliid aktiivvalaččat nannemiin seammás mánáid sámegiela geavaheami. Giel-

laoahppama ovddida dat, ahte bargit addet sániid bistevaččat stoahkamiidda ja doaim-maide.

Anára gieldda iešlágalaš luondu ja lagi jahkodatjorru fállet áidnalunddot rámmaid oahppamii. Luondu fállá mánáide valjit vásáhusaid, materálaid ja máŋggabealat vejolašvuodaid stoahkamii ja dutkamii. Luondduin ja lagasbirrasiin ávkkástallojuvvo aktiivvalaččat lihkadan- ja luondduvásáhusaid ja oahppama báikin. Jođedettiin luonddus mánáid arvvosmahttet dutkat, imaštallat, áiccadir ja gudnejahttit luondu. Luondu iešalddes duddjo lagiáiggiid molsašuvvama bokte oahppanbirrasa, mii arvvosmahttá mánáid dutkat ee. lagiáiggiid váikkahuhsaid ellide ja šattuide.

Árrabajásgeassinnovttadagaid sis- ja olgobáikkiid oahppanbirrasat rievaduvvojít mánnaajoavkku mielde vuhtiiváldimiin mánáid beroštumiid ja individuála dáidduid ja dárbuid. Atmosfeara, mii lea miehtemielalaš, ja árrabajásgeassinbiras, mii arvvosmahttá oahppamii, boktet maid beroštumi ja miela geahččaladdat ja movttiidahttet mánáid stoahkat, dutkat, lihkadir ja ovdanbuktit iežaset. Anára gieldda kultuvrralaš máŋggalágantuohota dihtto maiddái oahppanbirrasiid plánemis.

Mánáid ideaid, stoahkamiid ja sin ráhkadan bargguid lassin oahppanbirrasis oidnojít mánáid kulturduogáš, degomat muoras ja dávtis ráhkaduvvon duhkorasat ja reaiddut ja boazo- ja guolledollui laktáseaddji áššit.

Árrabajásgeassima oahppanbirrasiid plánema vuolggasadji leat máná ja joavkku dárbbut. Plánemis vuhtiiváldojuvvo dorvvolas, dearvvašlaš ja ovddideaddji oahppanbiras, mii fállá doaibmanbáikki, mii heive mánáide, doarju bargama ja lea beroštahti. Oahppanbiras fállá mánáide vejolašvuodaid dahkat ja oahppat máŋggabealagit ja leat ráfálaččat. Árrabajásgeassinbargit váldet vuhtii juohke máná vejolašvuoda oassálastit doaimmaide ja vuorrováikkuhusaide atnimiin ávkin sodjilit iešguđet sturrosaš joavkkuid ja ollašuhtimiin smávvajoavkodoaimma. Árrabajásgeassinbargit árvvoštallet ja ovddidit oahppanbirrasis árggas ožžojuvvon vásáhusaid ja áicamiid mielde atnimiin ávkin sierramáhtu. Mánát váldojuvvojít mielde plánet ja hukset oahppanbirrasiid ee. soahpamiin ovttas mánáiguin njuolggadusain ja doaibmavugiin.

Oahppanbirrasa rievadadeapmi lea oassi máná ovdáneami ja oahppama doarjagis. Doarjaga dárbbu áiccadeapmi ja doarjaga addin vuodđuduuvvet árrabajásgeassinbargiid máhtui ja dihtui máná ovdáneamis ja oahppamis. Rievademiin oahppanbirrasiid ja doaibmavugiid, lasihuvvojít máná doaibmama ja oahppama vejolašvuodat. Árrabajásgeassinbargit atnet ávkin árrabajásgeassima sierraoahpaheaddjí áššedovdamuša suokkardaladettiineaset doaibmavugiid ja oahppanbirrasiid heivvolašvuoda mánái ja smiehtadettiineaset pedagogalaččat heivvolaš čovdosiid máná ovdáneami ja oahppama doarjjan.

Sámegielat árrabajásgeassimis doaibmabiras ipmirduvvo viidát ja dat leat čatnosis dilleip-márdussii. Sámi ipmárdus áššis lea viiddis ja rasttilda fysalaš seinniid. Dasa gullet luonddubiras, huksejuvpon biras ja sosiála ja kultuvrralaš biras. Lundui ja sámeéaláhusaide laktáseaddji elemeanttat galget oidnot árrabajásgeassinovttadaga viessogálvvuin ja čiňaheamis, sajiid ordnemiin ja šiljus. Mánáide ordnejuvvojít vejolašvuodat stoahkat iešguđetlágan birrasiin, mat dorjot kultuvrra. Kultuvrra, árbevieruid ja ealáhusaid lassin oahppanbirrasat leat dehálaččat giellaoahppama dáfus. Sáhtta hupmat birrasa ráhkadan gielladuovdagis. Materíala ja sosiála birrasa duddjon gielladuovddan, mii seailluha giela ja arvvosmahttá oahppat, lea dehálaš oahppanbirrasa hápmi. Ovdamearkkat sámi árrabajásgeassima birrasa duddjomis leat ee. sámi árrabajásgeassima árgga geavadagaid rávagi-rjjážis (*Sámediggi 2013*).

Ovttasbargu fuolaheddjiiguin álgá, go beará ohcá mánnái árrabajásgeassimbáikki. Ášshelasbagadallamis sihkkarastojuvvo mánnái vuogálaš árrabajásgeassimbáiki ja sohppojuvvo árrabajásgeassima ollašuhttimis ovttasbarggus fuolaheddjiiguin. Fuolaheddjít oahpásmuvvet ovttas mánain árrabajásgeassimbáikai ja -bargiide. Álgghusságastallamiin fuolaheddjít muitalit mánáset dábiin ja hárjánumiin ja persovnnalaš iešvuodain. Dát dieđut álkidahttet árrabajásgeassima álggaheami ja ollašuhttima. Seammás sohpet ovttas fuolaheddjiin máná árrabajásgeassima álggaheapmái laktáseaddji geavadagain.

Sullii guovtti mónotbaji geažes árrabajásgeassima álggaheami maŋŋel, ráhkaduvvo máná árrabajásgeassinplána ovttasbarggus fuolaheddjiiguin. Árrabajásgeassinplána beaivvadahttojuvvo unnimustá jahkásaččat. Fuolaheddjiid ja árrabajásgeassima gaskasaš ovttasbarggu eará doaibmahámit leat beaivválaš ságastallamat dan oktavuođas, go mánát bohtet dikšui ja vižžojuvvojít divšsus ja lassin dárbbu mielde telefovnnain, oktasaš váhnemiideahkedat ja diedihandilálašvuodat, iešguđetlágan ávvodoalut, mátkkit, eaktodáhtolaš barggut ja eará dakkárat. Árrabajásgeassima sirdásanmuttuin, máná mols-sodettiin árrabajásgeassinovttaga dahje álgghahetiin ovdaohpahusa, joavkku ovddas-vástideaddji váldá oktavuođa máná boahttevaš árrabajásgeassinovttagahkii ja doaimmaha doarvái dieđuid máná ovđáneami ja oahppama doarjan.

Máŋggafágalaš ovttasbargu

Máŋggafágalaš ovttasbarggu mihttomearri lea doarjut máná ja bearraša nu árat go vejolaš, go doarjaga dárbu dihttogoahat. Ovttasbargit Anára gielddas leat mánáidravvehat, sosiála-doaibma, skuvlakuráhtor, hupmanterapevta, psykologa, fysioterapevta ja doaibmaterapevta. Skuvlakuráhtora bargu gieldda árrabajásgeassimis lea doarjut ja veahkehit earen-oamážit mánáid, geat sirdašuvvet ovdaohpahussii.

Árrabajásgeassimis ovttasbargojuvvo maiddái máŋgaiquin eará oassebeliiguin. Árrabajásgeassima ja girjerádjosa jeavddalaš ovttasbargui gullet ee. suoma- ja sámegielat máinnasdiimmut, girjerádjobiilla galledeamit ja čajáhusat ja dáhpáhusat girjerádjosis. Lihkadandoaimmain ovttasbargojuvvo ee. sajiid ja valáštallanreaidduid geavaheamis ja lihkadandoibma lágida vahkkosaš lihkadanbottoža bearášbeaivedivšsu mánáide Avvila valáštallanviesus. Kulturdoaibma lágida mánáid ealligovva- ja kulturdáhpáhusaid degomat mánáid konsearttaid ja teáhterčajáhusaid ovttasbarggus árrabajásgeassimiin. Ovttasbarggus rávesolbmuid skuvllain árrabajásgeassima mánáide sáhttet lágidit musihk-kastoagusskuvlla (muskari). Anára searvegoddi lágida mánáide rabas riekkesdoaimma. Maiddái eará oskkoldatlaš servošiiguin sáhttet ovttasbargat.

Árrabajásgeassinovttagat diediha ovddalgihtii fuolaheddiide ávvodoaluin ja iešguđetlágán dilálašvuodain ja daid sisdoalus. Searevgottiid dilálašvuodain, mat sistisdollet oskkoldahkii čujuheaddji elemeanttaid, dieđihuvvo maiddái ovddalgihtii. Dárbbu mielde fuolaheddiiguin sohppojuvvo mánnái guoski individuála ordnestallamiin, juos fuolaheddji ii hálit, ahte su mánná oassálastá dihto dilálašvuhtii.

Sámegielat árrabajásgeassimis nanjejuvvo sámemánáid identitehta doalahemiin čavga oktavuoda sámeservošii. Dát ollašuhttojuvvo oassálastimiin vejolašvuodaid mielde iešguđetlágán dilálašvuodaide ja bálkáhemii resursaolbmuid. Sámegielat árrabajásgeassimis gudnejahttojuvvo sámi viiddes bearášipmárdus ja soga dehálašvuhta lágidemiin iešguđetlágán deaivvademiid ovdamemarkka dihte áhkuiguin ja ádjáiguin dahje fáddariiguin. Sohkabuolvvaid gaskasaš gulahallan ollašuvvá maiddá galledemiin sámegielat eallilan olbmuid ovdamemarkka dihte bálvalandálus. Sámegielat árrabajásgeassimis gieđahallet

jeavddalaččat sohkii laktáseaddji sátneráju. Sámekultuvrras servošis lea stuorra rolla iden-titehta šaddamis ja ovdáneamis. Sámegielat bálvalusat, mat leat oažžumis, ovdamearkka dihte rávvehat- ja dulkonbálvalusat geavahuvvojít vejolašvuodaid mielde.

Anára gielddas árrabajásgeassima pedagogalaš doaimmaid plánema vuolggasadji lea riikkaviidosä árrabajásgeassinplána árvovuođu lassin gieldda râvvejeaddji árvvut ja oahppanipmárdus. Anára gieldda árrabajásgeassima árvvut leat dorvvolašvuohta, olmmošvuoda gudnejahttin ja luonduu gálhten.

Árrabajásgeassimis stoahkan lea máná deháleamos vuohki oahppat. Dan bokte mánna ovdána ja oahppá dieđuid ja dáidduid ovttas eará mánáiguin. Árrabajásgeassimis mánát ohpet áiccadiemiin, čuovvumiin, dutkamiin ja suokkardallamiin. Anára gieldda oahppanipmárdus vuodđuduuvvá jurdagii, ahte buot mánát ja rávesolbmot ohpet ovttas doaimmadettiineaset.

Pedagogalaš doaimmaid plánen vuodđuduuvvá máná beroštumiide ja dárbbuide. Máná beroštumi ja dárbbuid diđošteami álgá árrabajásgeassima álggahusságastallamis, mas fuolaheaddjit sirdet máná oahppama ja buresbirgejumi dáfus dehálaš dieđuid árrabajásgeassinbargiide. Guldalemiin máná ja ságastallamiin ovttas mánain dahkkojuvvo vejolažžan, ahte son sáhttá oassálastit plánemii. Árrabajásgeassimis mánáobserveren lea dehálaš metoda máná beroštumiid ja dárbbuid fuomášeams. Árggas árvvoštallan mearkaša máná áiccadeami beaivvi iešguđet diliin ja áicamiid girjema. Pedagogalaš doaimma plánema ja árvvoštallama daid mánáide, geat dárbašit doarjaga, bagadallet lassin iešguđet ámmátoassebeliid ráhkadan cealkámušat ja ovttas ráhkaduvvon plánat.

Árrabajásgessiid diehtu oahppama iešguđet áššiin, ráhkada vuodú doaimmaid plánemii. Anár lea oktan earenoamáš luonduuinis máŋgakultuvrralaš gielda, man árrabajásgeassimis deattuhit earenoamážit gielaid rikkes máilmimi, biras- ja luonddubajásgeassima ja maiddái lihkadeami mearkašumi máná oahppama ja buresbirgejumi dáfus. Pedagogalaš plánema ja ollašuhtima ulbmil lea doarjut mánáid lávdamáhtolaš máhtu ja Anára gielddas earenoamážit nannet mánáid kultuvrralaš máhtu, vuorrováikkuhusa ja ovdanbuktima ja alddis fuolaheami dáidduid.

Árrabajásgeassimis pedagogalaš doaimmaid árvvoštallan vuolgá bargiid iežaset doaimmaid ja máná čalgama čuovvumis ja árvvoštallamis. Rabas ja miehtemielalaš atmosfeara dahká vejolažžan sihke bargiid ja mánájoavkku veardásašárvvoštallama. Veardásášárvvoštallan gieldda árrabajásgeassimis lea bargiid gaskasaš áiccadeapmi ja máhcahaga addin, ja mánáid nuppiidasaset addin máhcahat. Árrabajásgeassimis árvvoštallan lea bisteavaš bargu, mii dáhpáhuvvá árggas. Iešguđet mánáid ja joavkkuid árrabajásgeassinplánain mihttomearit ásahuvvojít pedagogalaš doibmii, masa árvvoštallan čuohcá. Árrabajásgeassima iežas barggu árvvoštallan vuodđuduuvvá lassin sutnje meroštallojuvvon vuodđobargui ja árrabajásgeassima oktasaš árvvuide ja oktasaš soahpamušaide. Pedagogalaš čuovvun ja árvvoštallan lea maiddái mánain ja váhnemiin ožžojuvvon máhcahat doaimmain, mii válđojuvvo vuhtii doaimma plánemis. Ovdaolmmoš árvvoštallá pedagogalaš doaimma ollisvuoda ollašuvvama ovttas bargiiguin.

Sámegielat árrabajásgeassimis pedagogalaš doaimma rámmat vuodđuduuvvet sápmelaš árvovuđdui ja oahppanipmárdussii. Mihttomearri lea buresbirgejeaddji mánna, geas lea čielga oktavuohta iežas kultuvrralaš ruohttasiiddásis. Sámi máilmioainnu mielde lávdamáhtolaš máhttu ja máŋgalágan eallindáidduid hálldašeapmi adnojuvvojít árvvus. Sámegielat árrabajásgeassimis deivet mánáid árgga vásáhusat ja árrabajásgeassima árga, mas guovddáš pedagogalaš metoda lea oahppat stoahkama ja vásáhusa bokte.

Anára gielddas árrabajásgeassinbargiid bargu lea dokumenteret mánáid doaimma, man mihttomearri lea dahkat oinnolažžan máná ovdáneami ja bajásšaddama. Oassi pedagogalaš dokumenterema proseassas leat máná buvttadan materiálat, degomat sárgosat, máidnasastimat, budaldallamat dahje ovdamearkka dihte filmmažat mánáid huksen stohkosis, maid

árrabajásgeassinbargit atnet ávkin doaimmaid árvvoštallamis ja ovddideamis. Buvttaduvvon materiála bokte sáhttet giedħallat mánain ovttas vásihuvvon áššiid ja čuovvut máná dahje mánnájoavkku bajássaddama, ovdáneami ja oahppama. Árrabajásgeassima doaimmaid dokumenterema bokte dahkkojuvvo vejolažjan maiddái dat, ahte mánaid dikšobáiki oidno fuolaheddiide.

Pedagogalaš dokumenteren lea muittuid šaddadeapmi das, mii lea vásihuvvon ja dahkkojuvvon ja dat lea maid ovttas árvvoštallan. Bargit fuolahit das, ahte juohke mánás dokumenterejvvvo doarvái materiála máná olles árrabajásgeassináigodagas. Jeavddalaš ášsegirjjit leat máná álggahusságastallanskovvi, vuodđodiehtoskovvi, jahkásaš máná árrabajásgeassinplána ja joavkoárrabajásgeassinplána. Máná árrabajásgeassinplánii ása-huvvon mihtomeriid vuodul girjejuvvojít bargiid ja mánnájoavkku doaibmamii laktáseaddji mihttomearit, maid ollašuvvan árvvoštallojuvvo jeavddalaččat ovttas fuolaheddiiguin. Jeavddalaš dokumenteremiin sáhttá árvvoštallat máná ovdáneami ja oahppama doarjaga dárbbu ja árrabajásgeassi doaimma. Árrabajásgeassinbargit atnet ávkin áiccadeami ja dokumenterema bokte ožżojuvvon diedu árvvoštalandettineaset heivejxitgo geavahuvvon bargovuogit ja oahppanbirrasat ovttaskas mánnai ja mánnájovkui. Májg-gafágalaš ovttasbarggu bokte ožżojuvvon diedu atnet ávkin máná árrabajásgeassima ollašuhttimis ja árvvoštallamis.

Jeavddalaš máná doaimma ja bargama dokumenterema bokte bargoveahka oažu dieduid máná jurdagiin ja beroštumiin ja oahppamis ja ovdáneamis. Pedagogalaš dokumenteren bagadallá árrabajásgeassindoaimma plánema ja lea bargiid iešárvvoštallama ja sin barggu ovddideami gaskoapmi. Pedagogalaš dokumenterema atnet ávkin maid árrabajásgeassin-doaimma guhkit áigegaskka ja gieldda árrabajásgeassinplána árvvoštallamis. Bargiid skuvlendárbibuid kártemis váldojuvvojít vuhtii pedagogalaš dokumenterema bokte ovdanboahtrán áicamat ja ovddidandárbbut.

Sámegielat árrabajásgeassimis deattuhit joavkku mánaid giellamáhtu ovdáneami dokumenterema, mii doarju pedagogalaš doaimma ovddideami. Lea dehálaš dokumenteret, mot mánnai sirdojuvvojít árbediedut ja -dáiddut ja mot nannejuvvo sámeidentitehta ja kultuvralaš diehtu. Mihttomearri lea gárgehit sámegielat árrabajásgeassimii máná gielalaš ovdáneami oktilaš árvvoštallan- ja dokumenterenskoviid.

Árrabajásgeassinbargit dorjot máná oahppama dorvvolaš ja molsašuddi birrasis atnimiin ávkin májgħabealagħit iešuġġet bargovugiid. Juohke máná árrabajásgeassinbeavái gullá oahppan stoahkamii, lihkademiin, dutkamien ja bargamiin ieš. Árrabajásgeassinbargit atnet fuola das, ahte máná beaivi šaddá ollisvuhta, mas beaivvi buot diliin lea vejolaš oahppat. Mánat váldojuvvojít mielde plánet ja válljet bargovugiid, mii lasiha mánaid beroštumi oahppat oddasa. Atnimiin ávkin iešuġġet oahppama gaskomiid, seailluhuvvo mánaid sáhkki-vuhta birastahħti mál-lbmái. Bargovuogit árvvoštallojuvvojít ja ovddiduvvojít áiccademiin bargovugiid doaibmivuoda ja mánaid oasálašvuoda ja oahppama.

Anára gieldda árrabajásgeassimis máná oidnet aktiivvalaš ja individuála oahppin. Mánaid beroštumiid ja áigeguovdilis áššiid laħkonit prošeaktaoahppama bokte atnimiin ávkin májgħabealagħit doaimmalaš ja kreatiivvalašvuoda ovddideaddji bargovugiid. Árrabajásgeassinbargit sáħħtet válljet prošeavtta fáttá ovttas mánāiguin dahje prošeavttat sáħħettet álgħiġi ovta dahje májgħha máná diħto fáttá beroštumi vuodul. Prošeavtta álgomuttus bargit bagadallet mánaid ságastallat fáttas, man bokte ožżot dieħħit ášši birra mánaid dieduid ja vásáhusaid, mat mánain juo leat. Atnimiin ávkin iešuġġet bargovugiid, juohke mánna dahkkojuvvo vejolažjan lihkostuvvat ja vásihit ilu seammá fáttá birra. Prošeavtta áigże mánat dutket fáttas bohċiidan beroštumi čuozáhagħaid ja prošeavttat riggudaħħet maid mánaid stohkosiid. Stoagħadettiineaset mánat dolvot prošeavtta ovddasgħuvli ja nuppe

dáfus stoagus sáhttá buktit odđa ideaid dahje odđa prošeakta sáhttá oažžut álggus máná dahje mánnájoavkku stohkosis.

Árrabajásgeassimbargiid hearkivuohta dovdát iešguđet diliid pedagogalaš vejolašvuodaid lea dehálaš, dasgo mánát ohppet iešguđet vugiiguin. Bargovugiid galgá heivehit nu, ahte dat dorjot mánáid bajásšaddama ja oahppama. Iešguđet doaibmahámiid ja ovttadagaid mánáid vejolašvuhta geahčalit ja geavahit iešguđetlágan bargovugiid, dakhkojuvvo vejolažžan ovdamearkka dihte bargobájiid bokte. Bargobájiin adnojuvvo ávkin árrabajásgeassimbargiid máhttu ja olggobeale prošeaktabargiid máhttu, ovdamearkka dihte mu-sihkkapedagoga dahje duodjeárbevieru čehpiid. Bargobádjedoaimma bokte lasihuvvo bargiid máhttu geavahit iešguđetlágan bargobájiid, ja bádjedoiba dakhá vejolažžan maid mánáid áiccadeami iešguđet doaimmain ja oahppanbirrasiin.

Sámegielat árrabajásgeassimis deattuhit sámekultvrii laktáseaddji vugiid oahpahit ja bajásgeassit mánáid. Dát leat earenoamážit ovttasbargan, muitaleapmi, geahččaleapmi ja is-kkadeapmi. Mánáiguin hárjehallet árbevirolaš bargovugiid ja mánát válđojuvvojtit mielde árgabeaivválaš budaldemiide ja bargguide. Ná mánát besset geahčalit ja čuovvut kultvrii gullevaš doaimma. Kultvrra sirdimis leat geavahusas maid simuleren ja áđđestallan, mai-guin kultuvra dakhkojuvvo oinnolažžan ja persovnnalažžan mánáide.

Árrabajásgeassimis stoahkama pedagogalaš vuolgá mánás alddis, máná jurdagiin, beroštumiin ja iežas dáidduin ja válmmašvuodain. Bargit áiccadir ja dokumenterejít aktiivvalaččat mánáid stoahkama ja ságastallet mánain ja fuolaheddjiiguin áicamiiddiset vuodul. Áiccadeami vuodul huksejuvvo árrabajásgeassimbiras, mii doarju mánáid stoahkama. Bargit fuolahit das, ahte mánáide leat fállun dorvvolas, ahkái ja ovdánandássái heivvolaš gaskoamit ja materiála, mat geasuhiit stoahkat. Stoahkamis lea mánggabeadlagis ja lávdamáhtolaš mearkkašupmi máná ollislaš ovdáneami ja oahppama dáfus.

Stoahkama áiccadeami lassin maiddái stoahkama bagadallan ja riggudahttin leat oassi árrabajásgeassimbargiid bargus. Áiccadtiiineaset stoahkama, bargit ožžot dieđuid diliin, main máná ii ceavzze almmá bajásgeassi bagadallama dahje rávvema haga. Bargiid oassálastin stoahkamiidda ja stoahkama bagadallan leat earenoamáš dehálaš mánáid vál-degaskavuođadiliin, main mánát eai beasa oktasaš mearrádusaide ja kompromissaide nu, ahte stoahkan sáhttá joatkašuvvat njuovžilit. Bargit veahkehit maiddái mánáid oassálastit oktasaš stoahkamiidda smiehttamiin ovttas mánain somás rolla stohkosis. Stoahkama áiccadeapmi ja bagadallan eastadir givssidandiliid ja dahket vejolažžan dárbbu mielde darvánit njuolga daidda.

Sámegielat árrabajásgeassinovttagain atnet ávkin lagasbirrasiid ja luondu mánáid stoahkanbirasin nu ollu go vejolaš. Stohkosiin máná hárjehallá kultuvras dehálažžan ad-nojuvvon eallimii oahppamiin das dehálažžan adnojuvvon dáidduid ja dieđuid. Stoahkamat čuvvot máná árgabeaivválaš vásáhusatmosfeara, ja dan sáhttet doarjut duddjomiin kultuvrra nannejeadđi stoahkanbirrasiid. Mánáide addojuvvo vejolašvuhta stoahkat duh-korasaiguin, mat gullet kultvrii ovdamearkka dihte gielkkát, njealjejuvllagat, muorranib-bit, giikanat, bohccot, gávttehasdohkát. Mánain lea vejolašvuhta geavahit maiddái riev-ttes bargoreaidduid bagadalliin. Stoahkanárbevierru doalahuvvo stoahkamiin mánáiguin árbevirolaš sáme- ja lávllastohkosiid. Árbevirolaš stohkosiin ja stoahkangaskomiin leat dieđut ovdamearkka dihte Sámi árrabajásgeassima árgga geavadagaid rávagirjjážis (Sámediggi 2013). Oahppama suorggit bagadallet bargiid plánet ja ollašuhittit ovttas mánáiguin mánggabeadlagis ja rikkes pedagogalaš doaimmaid. Doaimma mihttomearri lea lávdamáhtolaš fenomenaid dárkkodeapmi, mas iešguđet oaidninčiegat buktojuvvojtit ovdan. Oahppama surrgiid nammadeami botke dakhkojuvvo árgga pedagogalaš doaibmat oinnolažžan. Seammá doaimmas sáhttet ovttastuvvat oahppama mánga iešguđet suorggi,

omd. olgun lihkadeapmi, gielalaš dáiddut ja ovdanbuktin. Árgga doaimmain ovttastuvvet iešguđet fáttát lunddolaččat. Mánjgga iešguđet fáttá dárkkodeapmi oktanaga ja dutkan dahket vejolažžan lávdamáhtolaš oahppama ja mánáid iešguđet gievruuođaid doarjuma. Vuolggasadji lea mánáid beroštumit ja jearaldagat. Iešguđetlágan bargovugiid geav-aheapmi, rabas vuorrováikkhuhusa duddjon ja molsašuddi ja njuovžil oahppan- ja stoahkanbirrasiid huksen, sihkarastet individuála bajásšaddama, ovdáneami ja oahppama.

Anára gieldda árrabajásgeassimis deattuhit mánggakultuvrralašvuoda ja luonddu mearkašumi. Buot árgga dilit leat oahppandilit, main vuhtiiválđojuvvo maid mánáid vuodđo-divššu ja sirdásandiliid pedagogalaš mearkkašupmi.

Mánáid gielalaš dáidduid ovddideapmi gullá buot árrabajásgeassindoaimmaide, man bokte mánna oahppá ovdanbuktit iežas ja maiddái ságastallan- ja vuorrováikkhuhusdáidduid. Gielalaš dáiddut leat jurddašeami, miellagovahusa ja oahppama vuodđoeaktu. Mánna arvosmahttojuvvo guldalit, hupmat ja muitalit vásáhusaidis birra, dárbbuidis, dovdduinis ja sávaldagainis ja ovdanbuktit iežas oaivila. Mánna guldaluvvo ja gullojuvvo.

Mánáid manit dáiddaberoštumit šaddet árrabajásgeassimis ožžojuvvon dáiddalaš vásáhusaid vehkii. Mánna návddaša dáidagis ja vejolašvuodas ovdanbuktit iežas sihke doaimma-dettiinis ieš ja oassálasttedettiinis doibmii ovttas earáiguin. Árrabajásgeassi addá áiggi máná iežas jurdagiidda ja kreatiivvalašvuhtii ja veahkeha ollašuhtit máná jurdagiid.

Bajásgeassi doalaha ja nanne máná sáhkkiivuoda ja beroštumi dutkat ođđasa. Mánain gehččojuvvo, guldaluvvo, ságastallojuvvo ja illuduvvo ođđa vásáhusain. Geahččaleami, feilema ja fuomášeami vásáhus doalaha ja nanne máná oahppama ilu.

Beaivválaš lihkadeapmi doarvái ja mánjgabeadagit, lea máná buresbirgejumi ja dearvvas bajásšaddama vuodđu. Lihkadanjágsgeassima mihttomearri lea hárjehahttit máná mánjgabeadat ja fysalaš vuodđodáidduid, iežas goruda hábmen ja buot buohkanassii sirdit positiivvalaš vásáhusaid ja doaladumiid ja maiddái lihkadeami ilu mánáide. Árrabajásgeassimis dahkkojuvvo vejolažžan mánjgabeadagis lihkadeapmi bagadalliin ja per-sovnnaččat siste, šiljus ja dan birrasis ja birastahti luonddus, ja lassin ovddiduvvojít šill-jostoahkanprinsihpat ja iešguđetlágan lihkadanstohkosat. Mánáide oahpahuvvojít vejolašvuodđaid mielde maiddái dálvevaláštallanšlájaid (čuoigan ja luisten) vuodđoáššit ovdal ovdaskuvlaagi.

Unnoraččaid beaivenahkárat ja stuorát mánáid jaskes vuoinjastanboddu lasihit máná ollislaš buresbirgejumi. Buot mánáide dahkkojuvvo vejolažžan Anára gieldda árrabajásgeassimis jaskes vuoinjastanboddu gasku beaivve. Mánain lea vejolašvuhta vuoinjastit ja guldalit máidnasa dahje musihka.

Árrabajásgeassimis gielat, kultuvrat ja eallinoainnut čatnasit oassin árrabajásgeassima ollisvuodas. Ovddasvástádus seailluhit ja ovddidit máná iežas eatniela ja kultuvra, lea vuosttaš sajis bearrašis. Anára gielddas lágiduvvo giellabeassedoaibma Anáraš- ja nuortalašgillii.

Sámegielat árrabajásgeassin

Sámegielat árrabajásgeassin ollašuhttojuvvo eatnielat beaiveruovttujoavkkui ja giellabesiin. Árrabajásgeassima bargit ja váhnemat suokkardallet ovttas giela mearkkašumi árrabajásgeassinbáikki válljemis. Máná giela ovdáneami doarjun individuálat ja čavga ovttasbargu bearrašiiguin, leat earenoamáš fuomášumi čuozáhagat sámegielat ovttadagain árrabajásgeassinságastallamiin.

Sámegielat árrabajásgeassimis lea mearkkašahtti rolla mánáid sámegiela ja -kultuvra ja sápmelaš identitehta nannemis. Sámegiela ja -kultuvra oahpahanovddasvástádus juohkašuvvá ruovttu, árrabajásgeassima ja vuodđooahpahusa gaskkas. Doaimmaid plánemis ja ollašuhttimis deattuhit sámegielat árrabajásgeassima earenoamášiešvuodaid ja árvvuid. Go árrabajásgeassin ollašuhttojuvvo man nu golmma sámegillii, lea earenoamáš mihttomearri nannet giela ovdáneami, ipmirdeami ja geavaheami. Mihttomearri lea lasihit mánáid válmmašvuodaid doaibmat sámegielat birrasis, oahppat sámegiela ja sámegillii.

Beaiveruovttuin ja giellabesiin nannejit sámegielaid seailuma ja sirdašuvvama odda sohka-buolvvaide. Dáin vigget dasa, ahte sámegiella bissu doaimma giellan olles beaivvi áigge ja ahte sámegiela sáhttet ásahtit mánáid gaskasaš doaimmaid ja árgabeaivvi giellan.

Máŋggagielat mánát

Guovtte- ja máŋggagielatvuohta lea riggodat, mii guoskkaha indiviiddaide ja servošii ollisvuohtan. Árrabajásgeassima bargit dárbbasit earenoamáš máhtu ja ámmátdáiddu, vai sii bastet doarjut guovtte- ja máŋggagielat mánáid. Árrabajásgeassinbargit roahkasmahttet máná hupmat ja geavahit giela árgga buot diliin. Árrabajásgeassima bargiin, geat barget guovtte- ja máŋggagielat mánáiguin, gáibiduvvo gielalaš diđolašvuohta. Earenoamáš dehálaš lea váldit vuhtii dan, mot mánáiguin hubmojuvvo ja gulahallojuvvo. Maiddái bargiid giellagáhtten ja giellamáhtu ovddideapmi gáibidit bistevaš doarjaga ja skuvlejumi.

Dutkamušat čájehit, ahte unnoraččaiguin gánnáha hupmat ja geavahit systemáhtalaččat fuolaheddjiiid iežaset eatniela. Unnitloguguela oahppan máŋggabealat ja stimulerejeaddji birrasis álkidahttá maid váldogiela oahppama. Gielalaš ovdáneami vuodđoeaktu mánáid ja rávesolbmuid gaskasaš vuorrováikkhuhusa lassin lea dat, ahte mánát geavahit giela aktiivvalaččat gaskaneaset. Rávesolbmuid miehtemielalaš doaladuvvan máná goappáge giela guovdu ovddida máŋggagielatvuoda ovdáneami.

Máná vejolašvuohta nannet iežas kulturidentitehta eará mánáiguin lea dehálaš oassi árrabajásgeassimis. Árrabajásgeassima árggas mánát besset ovdanbuktit iežaset ja sii gullojuvvoj ja oidnojuvvoj ja dásseárvosaččat mánnájoavkkus. Ságastallamiin fuo-

laheddjiiguin deattuhit máná iežas kulturidentehta nannema. Ovttasbarggus fuolaheddjiiguin dorjojuvvo máná bajásšaddan guovtti kultuvrii. Oassálastin árrabajásgeassimii doarju iešguđet gielladuogážiid mánáid dássedettolaš ovdáneami ja integrašuvnna suopmelaš servodahkii ja ovddida sin giellamáhtu ovdáneami ja addá gielalaš válmmašvuoda ovda- ja vuodđooahpahussii. Iešguđet gielladuogážiid mánáid árrabajásgeassin lágiduvvo suomagielat árrabajásgeassimis, mas máná suomagielo oahppan ja sosiála kontávttat dorjojuvvojitet.

Sámegielat árrabajásgeassima guovddážis lea riikkaviidosaš árrabajásgeassinplána mielde ovddidit ja nannet sámémánáid giellamáhtu ja doarjut sámeidentitehta. Bajásšaddan sámeservoša ollislaš lahttun lea čavga čatnosis sámekultvrra árbevirolaš árvvuide. Gielalaš diđolašvuoda mearkkašupmi šaddá stuorit rollii áitativuloš sámegielo oasil árrabajásgeassimis. Máná gielalaš diđolašvuoda ovdáneami dihte mánás galget leat mánjgabearat ja sámegielo riggudahhti giellageavahanvejolašvuodat beaivválaš doaimmain. Sámegielat árrabajásgeassimis atnet árvvus bargiid iežaset suopmaniid ja kulturvdámuša, mii riggudahttá giela. Bargiin lea vejolašvuhta geavahit barggusteaset iežaset dáidduid, degomat duddjondáidduid, musihkalaš máhtu dahje árbevirolaš ealáhusaide laktáseaddji dáidduid.

Sámegielat árrabajásgeassima bargit dikšot jeavddalačcat giellamáhtuset ovdamearkka dihte oassálastimiin giellaskuvlejumiide. Resursaolbmuid ja eará ovttasbargoguimmiid ovttasbargu ja miehtemielalaš meannudeapmi nannejit bargiid giellamáhtu ja kulturvdava-

Gaskoamit sámegielo nannemii

- Muitalusaid málbmi ja máinnasteapmi, máidnasat, hoahkama ja divttat
- Rollastohkosat, dohkkáteáhter ja čájálmasat
- Musihkka, luodit, leudd't, livđet ja lávlagat
- Radio, tv, filmmat, aviissat, girjjit, spealut ja eará media
- Árrabajásgessiiguin, váhnemiiguin, fulkiiguin ja eará servošiin árbevirolaš jahkodat-jorrui laktáseaddji mánjgabearagis giellageavahandilit
- Iešguđetlágan giellabirrasat (omd. Duodji, luondu, lávostallan, mátkkit, deaivvadeamit, galledeamit)
- Čállojuvvon sámegielo oaidnin birrasis (omd. Almmuhusat, plakáhtat, govvadávvalat, galbbat)
- Girjerájus- ja museagalledeamit
- Gulahallan iešguđetahkásaš sámémánáiguin, ovdamearkka dihte ovttasbargu sámeluohkáiguin
- Ovttasbargu sámegielat eará árrabajásgeassinovttadagaiguin; giellafáddariiguin, sámi mediain, searvegottiin ja organisašuvnnaiguin (teknologijain ávkástallan)
- Váhnemiidda oaivvilduvvon ságastallan- ja skuvlendilálašvuodat

muša.

Sámémánáid giellamáhtu nannemii ja kultuvrralaš doaimmaid sisdollui gávdnojitet metodat ja materiála ovdamearkka dihte čuovvovaš gálduin:

- Sámi árrabajásgeassima árgga geavadagaid rávagirjjáš (SaKaste-hanke 2012 - 2013, Sámediggi 2013)
- Metodarávagirjjáš giellabeassebargiide (Sámediggi 2015)
- kuati.fi –sámegielat árrabajásgeassinmateriálabájku (Sámediggi 2016)

- Sámi árrabajásgeassimplána (Davvi-Suoma sosiálasuorggi ovddidanprogramma 2007-2009, Sámediggi 2009) Govva Jan-Eerik Paadar

Buot mánát dárbašit doarjaga eallimis ja ovdáneamis man nu muttus ja dávjá dat lea doarvái, ahte máná beassá mielde plánalaš ja mihttomearálaš árrabajásgeassimii. Árrabajásgeassimis sihkkarastojuvvo, ahte juohke mánná oažžu doarvái doarjaga. Máná doarjaga dárbbu árv-voštallama vuolggasadji árrabajásgeassimis lea fuolaheddiid ja bargiid áicamiid oktasaš dárkodeapmi ja máná ovdal gávnahuvvon doarjaga dárbu. Doarjaga dárbu sáhttá buktit ovdan maiddái rávvehat dahje árrabajásgeassima sierraoahpaheaddji. Mánná dorjojuvvo motorihkalaš, kognitiivvalaš, dáiddolaš, dovdoeallima dahje sosiála ovdáneami surgiin ja maid bajásšaddamis guovttagielatvuhtii. Doarjaga dárbu sáhttá šaddat maid dilis, mas máná bajásšaddandilli šaddá vára vuollái dahje bajásšaddandilli ii dorvvas su dearvvašvuoda ja ovdáneami.

Árrabajásgeassima sierraoahpaheaddji bargguid válodgeaddu lea pedagogalaš bagadallamis ja oahpaheamis ja skuvlaválmmašvuodaid doarjumis. Árrabajásgeassima sierraoahpaheaddji bargguide gullet doarjaga dárbašeaddji mánáid veajuiduhtima bagadal- lan ja ovttasbargu fuolaheddiiguin ja iešguđet doibmiiguin. Mánáid fuolaheaddjít sáhttet váldit njuolga oktavuoda árrabajásgeassima sierraoahpaheaddjái mánrái guoski ášsiin.

Doarjabálvalusaid dárbu čielggaduvvo ovttas máná fuolaheddiiguin árrabajásgeassimplánaságastallamiin dahje bálvalanplána- dahje veajuiduhtinčoahkkimiin. Máŋgafágalaš ovttasbargu dakhá vejolažžan ovdáneami máná ovddu mielde ja oahppama doarjaga. Árrabajásgeassima doarjadoaimmat sáhttet leat mánnájoavkku veahkeheaddji, mánnájoavkku unndeapmi ja bargoveahkaresurssaid ja máhtu nannen. Doarjaga lágide- ami vuodđovuolggasajit leat máná ruovtu- ja oahppanbirrasa dovdan ja doarvái resurssat. Máná doarjaga dárbu boah- tó ovdan dábálaččat árrabajásgeassinbargiid ja fuolaheddiid áicamiid vuodul. Dárbbu mielde máná doarjaga čielggadeapmin sohppojuvvo dollojuvvot čoahkkin, masa bovdejuvvo mielde árrabajásgeassima sierraoahpaheaddji ja dárbbu mielde earáge ášsedovdit. Árrabajásgeassima sierraoahpaheaddji ovttas mánnájoavkku bargiiguin fuolaha máŋgafágalaš bargojoavkku čoahkkái bovdemis, árrabajásgeassimplána girjemis, árvvoštallamis ja čuovvumis ovttasbarggus fuolaheddiiguin.

Lávdamáhtolaš rávvehatdárkkisteapmái (1,5 j. ja 4 j.) bivdet mánáidrávvehatdoaimmas addojuvvon ásahusa mielde dieđuid árrabajásgeassimis. Árrabajásgeassinbargit bivdet vähnemiid almmuhit dárkkistanáiggi 1-2 mánotbaji ovdal viiddes rávvehatdárkkisteami. Rávvehahkii doaimmahuvvo ovdal dárkkástusa máná árrabajásgeassimplána fuolaheddiid čálalaš lobi vuodul. Rávvehatgalledeami marjá dearvvašvuodadiššárat sirdet dárkkástusas ožžojuvvon dieđuid maiddái árrabajásgeassinbargiide. Juos rávvehatdárkkástusas dihtto máná doarjaga dárbu, dearvvašvuodadiššár soahpá fuolaheddiiguin ovttasbarggu birra árrabajásgeassinbargiiguin ja dárbbu mielde máŋgafágalaš ášsedovdijoavkku čoahkkái bovdemis.

Árrabajásgeassimis ovttasbargojuvvo skuvlla oahpaheddiiguin earenoamážit máná sirdašuvadettiin árrabajásgeassimis ovdaskuvlii dahje skuvlii. Máná sirdašuvadettiin árrabajásgeassimis vuodđooahpahussii, skuvlla rektor válád oktavuoda sirdinčoahkkima lágide- amis árrabajásgeassima sierraoahpaheaddjái dahje ovttadaga ovdaolbmui. Sirdinčoahkkimat dollojuvvojut iešguđet skuvlabiriin njukčamánu áigge, vai ovttasbargui ja oahpahusa plánemii báhcá doarvái áigi ovdal go skuvla álgá.

Go mánná dárbaša doarjaga, sohppojuvvo skuvlla bargoveagain oktasaš sirdinčoahkkimis. Čoahkkimi oassálastet fuolaheaddjít, árrabajásgeassima sierraoahpaheaddji, árrabajásgeassinovttadaga ovddasteaddji, máná boahtevaš oahpaheaddji ja dárbbu mielde ovdamearkka dihte skuvladearvvašvuodadikšu, dearvvašvuodadikšu ja skuvlakuráhtor.

Sirdinčoahkkimiin giedħahallet máná ovdáneapmái ja oahppamii laktáseaddji doarjaga dárbbu.

Dieđusirdin oahpaheaddjái buktá joatkašuvvama ovttasbargui ja sihkkarastá, ahte mánná sirdašuvvá njuovžilit árrabajásgeassimis skuvlii ja sihkkarastá, ahte mánnái lágiduvvo doarvái doarjaga. Ovddasvástádus dieđu sirdimis lea sihke sáddejeaddjis ja vuostáiváldis. Árrabajásgeassima sierraohpaheaddjis lea ovddasvástádus daid mánáid dieđusirdimis, geat leat doarjaga olis.

Anára gielddas lea fállun rāvvehaga bearasha bagadalli bálvalus. Rāvvehaga bearasha bargu lea árra, vuollegis šielmmá ságastallan- ja bagadallanveahkki áhpehis, vuollil skuvlaahkásaš ja vuolleskuvlaahkásaš mánáid bearrašiidda. Ovddalgihtii eastadeaddji bearasha barggu ulbmil lea veahkehiet, doarjut ja bagadallat mánnábearrašiid das, ahte árga manná njuovžilit, doarjut váhnenvuodas, mánáid fuolaheamis ja duddjot vejolašvuoda veardásašdoarjagii.

20.1 Mánáidsuodjalus

Mánnái guoski áššiin ovttasbargojuvvo maiddái mánáidsuodjalusain. Mánáidsuodjalus lea máná buresbirgejumi dorvvasteapmi, mii eaktuda bearasha ja iešguđet doibmiid váldit ovddasvástádusa máná buresbirgejumi ollašuvvamis. Mánáidsuodjalusa ollisvuhta čoh-kiida vuodđobálvalusain, eastadeaddji mánáidsuodjalusas ja iešguđet mánáid ja bearrašiid mánáidsuodjalusas. Mánnábearrašiin lea vejolašvuhta oažżut dárbbu mielde ruoktobálvalusa mánná- ja ruoktodikšumis ja vejolašvuhta oažżut bearasha bargi bálvalusaid. Ruoktodikšunbálvalusat ohccojuvvojít friddja ohcamušain dahje hohpolash dáhpáhusain telefavnain Anára gieldda bálvalusbagadallis. Go bearasha dárbbasha bearasha bargi bálvalusaid dahje bearasha eará doarjabálvalusaid, fuolaheaddji váldá oktavuođa Anára gieldda sosiálabargá. Mánáidsuodjalusa bearasha bargu doarju bearrašiid eallima iešguđet diliin, ovdamemarkka dihte árgaeallima hálldašeamis, váhnenvuodas, ruossalašvuodaid čielggadeamis ja heahkka rievdadusdiliin. Veahki ja doarjaga ohcan áiggil, doarju máná ja bearasha ovdduid ja doarvái doarja árrat eastada váttisvuodaid lassáneamis.

Mánáidsuodjalusa 25 § mielde iešguđet eiseválddiin ja earáin, geat doibmet barggusteaset mánáiguin ja nuoraiguin, lea geatnegasvuhta čiegsindoallannjuolggadusaid easttekeahattá ádjánkeahattá almmuhit gieldda sosiálaufolhusa ovddasvástideaddji doaibmaorgáni, juos sii leat barggusteaset ożzon dieħtit máná birra, gean divšu ja fuolhusa dárbu, máná ovdáneami áti dilli, dahje ieħas láhten eaktudit mánáid suodjalusa dárbbu čielggadeami. Almmuhangeatnegasvuđa sáhttet ollašuħħit almmá dan haga, ahte čiegsindoallannjuolggadusat estet, maiddái mánáin dahje su fuolaheddiin ovttas dahkk-kojuvvon bivddan árvvoštallan dihte mánáidsuodjalusdárbbu dainna eavttuin, ahte almmuhangeatnegas olmmoš almmuha bivdaga dahkama sivaid. Mánáidsuodjalanolága rievdadusa bokte viiddidje daid olbmuid almmuhangeatnegasvuđa, geain lea geatnegasvuhta bargat mánáidsuodjalanalalmmuhusa. Dáid olbmuid geatnegasvuhta lea dahkat almmuhusa maiddái bolesii dalle, go sis lea dihtosii boahħtan áššiid vuodul sivva eahpidit máná heggii ja dearvvašvuħħi čuohcán rihkkosa. Bolesii dahkk-kojuvvon almmuhusa lassin almmuhangeatnegas galgá dahkat mánás maiddái mánáidsuodjalanolága 25 § 1 momeanttas oaivvilduvvon mánáidsuodjalanalmmuhusa.

Almmolaš doarjja árrabajásgeassimis lea oassi beaivválaš bajásgeassindoaimmas, mas dorjojuvvo máná individuála bajásšaddan, ovdáneapmi ja oahppan. **Beavttálmahħtojuvvon doarjja** lea guhkitáigásaš ja viiddit sihke pedagogalaš ja ráhkaduslaš

doarjja mánáide, geaidda almmolaš doarjja ii reahkká. **Earenoamáš doarjja** heive dalle, go mánna dárbaša nanu ollesáigásaš ja lávdamáhtolaš doarjaga. Doarjaga lágideapmi eaktuda sierrapedagogalaš máhtu ja mánggafágalaš ovttasbarggu ja dan bokte dorvvastuvvojit juohke mánái eavttut ovdánit iežaset dási mielde.

Árrabajásgeassima almmolaš doarjja

Dovdán ja vástideapmi árra ja duhtadahti doarjagii, mii dáhpáhuvvá ovdal skuvlaagi, sihk-karastet máná dásseettolaš bajásšaddama, ovdáneami ja oahppama ja eastada ovddalgihtii čuolmmaid ja oahppanváttisvuodaid. Árrabajásgeassinbargit galget fuolahit das, ah te juohke máná iešguđetlágan vuolggasajit ja dárbbut válđojuvvojit vuhtii árrabajásgeassimis ovttasbarggus fuolahedjiiguin, bargiiguin ja eará áššedovdiiguin. Ovttasbargguin ovddiduvvojit árrabajásgeassima doaibmavuogit ja oahppanbiras nu, ah te ovttas oahppama sáhttet atnit ávkin ja vástidit mánái iešguđetlágan dárbbuide buoremus lági mielde. Almmolaš doarjja leat ee. máná doaimmaid bagadallan, beaive- ja vahkkoortnega struktureren, smávvajoavkodoaimmat ja vel vuogit, mat dorjot ja buhttejít hupmama.

Árrabajásgeassima beavttálmahttojuvvon doarjja

Juos árrabajásgeassima almmolaš doarjja ii leat doarvái mánái, lágiduvvo sutnje beavttálmahttojuvvon doarjja. Máná beavttálmahttojuvvon doarjja plánejuvvo ollisvuohant, ja dat vuodđuduvvá pedagogalaš árvvoštallamii, man árrabajásgeassima sier-raoahpaheaddji ráhkada ovttasbarggus fuolahedjiiguin ja mánggafágalaš bargojoavkuu. Mánái ráhkaduvvo árrabajásgeassinplána, man mielde beavttálmahttojuvvon doarjja mánái lágiduvvo. Doarjja lea guhkitáigásaš ja jeavddalaš, ja sáhttá sistisdoallat mánggaid pedagogalaš doarjjahámiid oktanaga. Beavttálmahttojuvvon doarjja sistisdoallá sier-rapedagogalaš metodaid ja ráhkaduslaš doarjjadoaimmaid, mat leat ovdamearkka dihte mánájoavkku unnideapmi, joavkoveahkeheaddji veahkkereaiduid ja doarjjaseavvamiid geavaheapmi. Árvvoštallan dahkkojuvvvo jeavddalaččat ovttasbarggus máná fuolahedjiiguin.

Árrabajásgeassima earenoamáš doarjja

Árrabajásgeassimis mánái lágiduvvo earenoamáš doarjja dalle, go beavttálmahttojuvvon doarjja ii leat doarvái. Máná earenoamáš doarjaga vuoduštussan lea dábálaččat spesiála-doaktára dahje eará áššedovdi cealkámuš. Earenoamáš doarjaga mánát leat válđoášsis guh-kiduvvon oahppogeatnegasvuoda olis. Inklušuvdnaprinsihpaid mielde earenoamáš doarjja lea máná individuála mihttomeriid mielde árrabajásgeassin máná dárbbuid mielde rievaduvvon doaibman- ja bajásšaddanbirrasis.

Earenoamáš doarjaga lágideamis fállojuvvvojít dábálepmosít mánggat ja ovttáigásaš doarjjadoaimmat degomat ovdamearkka dihte joavkoveahkeheaddji, veahkkeneavvut, molssaevttolaš gulahallanmetodat. Mánái, guhte dárbaša earenoamáš doarjaga, sier-raoahpaheaddji ráhkada persovnnalaš árrabajásgeassinplána, pedagogalaš ollislaš plána, masa girjejuvvvojít máná gievruodat, oahppama čuolmmat, dárbašlaš doarjjadoaimmat ja ovttasbargoguoimmit. Áraduvvon ovdaohpahussii oassálasti mánái ráhkaduvvo persovnnalaš oahpahusa lágideapmái guoski plána (HOJKS).

Earenoamáš doarjaga dárbbu árvvoštallan ja doarjaga plánen eaktudit máná ovdáneami dovdámuša, sierrapedagogalaš máhtu ja viiddes mánggafágalaš ovttasbarggu. Earenoamáš doarjaga lágideapmi máná ovddu mielde eaktuda mihttomearálaš, rabas ja jeavddalaš ovttasbarggu fuolahedjiid, árrabajásgeassinbargiid ja mánggafágalaš áššedovdijoavkku gaskkas. Earenoamáš doarjaga lágideapmái laktásit nannosit jeavddalaš árvvoštallan ja

čuovvun. Ovttasbarggu ja diedusirdima mearkkašupmi stuorru mađi eanet mánná dárbbasa doarjaga ovdáneamis ja oahppamis ja mađi guhkkeleappos sierrabálvalusat leat.

Árrabajásgeassinovttagaid kvalitehta árvvoštallan lea bistevaš proseassa. Jurddašan-vuohki, mas áššehas lea guovddážis, bargiid ámmátláš máhttu, bures doaibmi bargobiras ja jođiheddiid čatnaseapmi leat váibmosis kvalitehtaárvvoštallamis. Anára gielddas árrabajásgeassima pedagogalaš doaimmaid árvvoštallan ja ovddideapmi leat oassi juohke ámmátjoavkku barggus. Kvalitehtahálddašeami dáfus lea guovddáš jeavddalaččat árvvoštallat ja mihttomearálaččat čuovvut árrabajásgeassima plánema ja ollašuhtima ja iežas bargovugiid doaibmama. Bargiid bargu lea čuovvut ja árvvoštallat jahkásaččat gieldda ja mána árrabajásgeassinplána ollašuvvama árggas.

Ovdaolbmot fuolahit das, ahte bargiin lea doarvái diehtu gieldda árrabajásgeassindoaimmaid bagadalli prinsihpain. Ovdaolbmot sihkkarastet, ahte árrabajásgeassima mihttomearit ollašuvvet juohke joavkkus ja ovddasvástádussuorggiset pedagogalaš doaimmat čuvvot árrabajásgeassinplána. Pedagogalaš doaimmaid, bargiiguin dahkojuvvon ságastallamiid ja vähnemiin ožžojuvvon máhcahaga bokte árvvoštallojuvvo, leago bargiid ja ovdaolbmó máhttu varas ja informerejuvven. Árrabajásgeassinbargit čatnasit aktiivvalaččat oahppat ođđasa, bistevaš skuvlejupmái ja juohkit buriid geavadagaid bargiid gaskkas.

Árrabajásgeassinođiheaddji västida gieldda árrabajásgeassima strategijias ja linnjemiin ja daid diediheamis bearashaivedivšsu, beaiveruoottuid, joavkobearashaiveruoottuid ja giellabesiid bargiide ja fuolaheddiide. Árrabajásgeassinjodiheaddji västida gieldda árrabajásgeassinplána ollašuvvama árvvoštallamis, go doaibmabadji nohká. Gieldda árrabajásgeassinplána dárkkálmahttojuvvo jahkásaččat.

Pedagogalaš doaimma árvvoštallama ja ovddideami mihttomearri lea čeahpes bargobiras, mii diehtá rievdadusdárbbuid ovdamearkka dihte iežaset doaibmavugiide, oahppanbirrasa rievadadeapmái, iešguđetlágan bargovugiiguin ávkkástallamii dahje doaibmakultuvrroid ovddideapmái.

Doarjaga dárbbaseaddji mána buohta pedagogalaš doaimmaid árvvoštallamis ja ovddideamis atnet ávkin máŋgafágalaš ovttasbargooassebeliid bokte ožžojuvvon dieđuid. Dáiguin dieđuiguin bargit árvvoštallet ovttas fuolaheddiiguin ja ovttasbargooassebeliiguin, leago doarjaga dárbu doarvái ja rievteslágan mána bajásšaddama, ovdáneami ja oahppama sihkkarastimin.

Doaibmaovttadagain doaimmaid árvvoštallan ollašuhttojuvvo ee. fuolaheddiid ja bargiid beaivválaš gulahallandiliin ja mána árrabajásgeassinplánaságastallamiin. Ságastallamiin ožžojuvvon máhcahat giedahallojuvvo vuosttaš sajis fuolaheddiiguin. Dárbbu mielde ságastallan jotkojuvvo bargiiguin oktasaš čoahkkimiin ja ovdaolbmuid ja árrabajásgeassinođiheaddji gaskkas.

Pedagogalaš doaimmaid árvvoštallamis ja ovddideamis deháleamos máhcahat boahá mánain. Ságastallamiin mánain, áiccademiiin máná ja pedagogalaš dokumenterema bokte ožžojuvvo mearkkašahtti diehtu mána oahppamis ja árrabajásgeassindoaimmas. Mánain ožžojuvvon máhcahat válđojuvvo vuhtii árrabajásgeassindoaimmaid ovddideamis.

Našuvnnalaš skuvlejumi árvvoštallanguovddáš (Karvi) doarju árrabajásgeassima lágid-eddiid kvalitehta árvvoštallamis. Árrabajásgeassima árvvoštallamis ja dan ovddideamis

ávkkástallojuvvo Kari publikašuvnnain *Árrabajásgeassima kvalitehta árvvoštallama vuodušusat ja ávžžuhusat* (publikašuvnnat 24:2018). Anára gieldda árrabajásgeassin oassálastá Karvi riikkaviidosáš árvvoštallamiidda ja árvvoštallamiid bohtosiid atnet ávkin árrabajásgeassima ovddideamis.

